

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК: 378.4-057.87:316.454.52

ПОГОДЖЕНО ДОПУКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

**Декан гуманітарно-педагогічного
факультету**

Інна САВИЦЬКА

«__» _____ 2024 р.

**Завідувач кафедри
педагогіки**

Руслан СОПІВНИК

«__» _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО
СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ
МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ»**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми

к. пед. н., доцент

Лідія ЧЕРЕДНИК

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

д. пед. н., професор

Оксана ВАСІЮК

Виконала

Ксенія МЯСНЯНкіНА

КИЇВ – 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри педагогіки
Д-р пед. наук, професор _____ Руслан СОПІВНИК
«10» жовтня 2024 року**

**З А В Д А Н Н Я
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ
МЯСНЯНКІНІЙ КСЕНІІ ЮРІЇВНІ**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: «Формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів у процесі магістерської підготовки».

Затверджена наказом ректора НУБіП України від 12.12.2023 р. № 2253 «С».

Термін подання завершеної роботи на кафедру «25» листопада 2024 року.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти XXI ст., Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття); Стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Проаналізувати теоретичні основи та сучасні наукові підходи до поняття культури професійного спілкування викладача вищої освіти.

2. Визначити структурні компоненти культури професійного спілкування майбутніх викладачів.

3. Виявити педагогічні умови, що сприяють або перешкоджають формуванню культури професійного спілкування під час підготовки майбутніх викладачів.

4. Розробити методику формування культури професійного спілкування, що включає систему вправ, практичних завдань і тренінгів тощо.

5. Провести експериментальне дослідження щодо перевірки ефективності розробленої методики формування культури професійного спілкування.

Дата видачі завдання: 10.10.2024 р.

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи _____ Оксана ВАСЮК**

Завдання прийняв до виконання _____ Ксенія МЯСНЯНКІНА

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: складається із 80 сторінок, 53 джерел літератури та 3 додатків.

Дослідження проводилося на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ. Всього в дослідженні, на всіх етапах роботи, брало участь понад 60 магістрів.

Розділ «**Вступ**» являє собою короткий екскурс щодо теми роботи. У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження тощо.

У першому розділі роботи «*Теоретичні засади проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів у процесі магістерської підготовки*» розглядається поняття культури професійного спілкування викладачів, що включає сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для ефективної комунікації зі здобувачами освіти, колегами, батьками та суспільством. Основний акцент ставиться на розвиток таких аспектів, як етика, емпатія, толерантність і професійна компетентність, які забезпечують взаємоповагу і взаєморозуміння в педагогічному середовищі.

Також аналізується зміст і характеристика культури професійного спілкування майбутніх магістрів. Підкреслюється важливість формування комунікативних навичок ще на етапі професійної підготовки, оскільки саме ці навички сприяють успішній педагогічній діяльності. Розглядаються основні принципи, якими повинні керуватися майбутні магістри для підтримання високого рівня професійного спілкування, зокрема, повага до особистості, врахування її індивідуальних особливостей і потреб.

Отже, у структурі культури спілкування майбутніх викладачів можна виділити сім основних компонентів: знаннєвий, діяльнісний, мотиваційно-регулюючий, цільовий, організаційний, оцінний і продуктивний.

У другому розділі магістерської роботи «*Методика формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів у процесі магістерської підготовки*» розглядаються фактори, що впливають на

формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів. Основними факторами є вплив освітнього середовища, педагогічних практик, особистих якостей та професійних цінностей, а також соціокультурних умов. Підкреслюється роль наставництва, спостереження за досвідченими педагогами і саморозвиток, що сприяють ефективному засвоєнню професійних норм і правил комунікації.

Досліджується практичний досвід формування культури професійного спілкування у майбутніх викладачів, включаючи практичні заняття, тренінги та рольові ігри, спрямовані на розвиток комунікативних компетентностей. Результати показують, що інтерактивні методи навчання та практика у реальних умовах сприяють глибшому засвоєнню культури спілкування. Зроблено висновок, що ефективне формування культури професійного спілкування вимагає комплексного підходу, що включає як теоретичну підготовку, так і практичний досвід.

У третьому розділі магістерської роботи *«Експериментальне дослідження проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів»* підведено підсумки дослідницької роботи з формування культури професійного спілкування. У ході експериментального дослідження було виявлено, що розвиток культури професійного спілкування у майбутніх викладачів вимагає системного підходу, що включає як навчальні, так і виховні методи. Було підтверджено, що активне використання інтерактивних методів навчання, таких як рольові ігри, практичні ситуації та тренінги, значно підвищує рівень комунікативних навичок у студентів педагогічних спеціальностей.

Результати експерименту показали, що під час інтерактивних занять студенти краще засвоюють етико-культурні норми професійного спілкування, розвивають емпатію та вміння вирішувати конфлікти. Окрім цього, виявлено значущість наставництва і наявності зразків професійної поведінки, що полегшує формування професійної культури спілкування.

Таким чином, підсумки дослідження вказують на те, що для успішного формування культури професійного спілкування у майбутніх викладачів необхідно поєднувати теоретичні знання з практичним досвідом та розвивати в студентів здатність до саморефлексії, що сприяє їхньому особистісному та професійному зростанню.

У розділі «Загальні висновки» підведено загальні підсумки роботи.

***Ключові слова:** професійна культура, культура професійного спілкування, майбутні викладачі, заклад вищої освіти.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ	11
1.1. Поняття культури професійного спілкування майбутніх викладачів	11
1.2. Зміст та характеристика культури професійного спілкування майбутніх викладачів	21
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ	30
2.1. Фактори та педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів.....	30
2.2. Досвід формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів.....	38
Висновки до розділу 2.....	43
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ	46
3.1. Організація та методи дослідження	46
3.2. Запровадження програми з формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів.....	49
3.3. Аналіз результатів дослідження	56
3.4. Рекомендації щодо формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів.....	61
Висновки до розділу 3	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Спілкування має велике значення у формуванні психіки людини, її розвитку та у формуванні раціональної поведінки. Завдяки спілкуванню людина вдосконалює власну особистість, набуває багатьох пізнавальних здібностей і вищих якостей. Проте, для сучасної людини загалом, і педагога зокрема, спілкування є не стільки розкішшю, скільки життєвою та професійно необхідною потребою. Педагогічне спілкування – це професійне (ділове) спілкування, яке має певні педагогічні цілі. З його допомогою встановлюється взаєморозуміння, змінюються думки і ставлення людей. Професіоналізм у сфері педагогічного спілкування базується, насамперед, на психологічних знаннях, які набувають все більшого значення в діяльності педагога.

Актуальність дослідження професійної культури сучасного викладача полягає в реформуванні суспільства, яке закономірно супроводжується оновленням усіх соціальних інститутів і систем, у тому числі й системи освіти.

Це передбачає необхідність оновлення змісту і технологій навчання, а також підготовки викладача, здатного вирішувати складні соціально-педагогічні завдання, адже особистість викладача є ключовою фігурою, яка визначає стан освіти. Нині у зв'язку зі зростанням ролі загальнолюдських цінностей у суспільстві, активізацією культуротворчої функції сучасної освіти велике значення надається викладачу як носію культурних традицій, професійно-педагогічної творчості, педагогу, який вміє вміти виховувати культурні досягнення в сучасній освіті забезпечити не лише передачу готових знань, а й уміння розвивати індивідуальність.

Сучасний викладач має бути широко освіченим, високоморальним і гуманістично орієнтованим. Останнім часом стало очевидним, що результати соціально-економічного і духовного розвитку суспільства, поява поколінь молоді, що вступає в самостійне життя, безпосередньо залежать від рівня її культури і професійної підготовки, широти інтересів і громадянської позиції.

Соціально-економічні зміни, різке збільшення обсягів наукової інформації на фоні загальної кризи в системі освіти призвели до необхідності суттєвого оновлення цілей, завдань і змісту педагогічної освіти, що, у свою чергу, вимагало розвиток нової парадигми освіти, що відповідає потребам суспільства, що оновлюється. Причому процес формування професійної культури педагога в освітньому процесі має здійснюватися на основі методологічної позиції щодо особистості як суб'єкта діяльності та її цілісності.

Педагогічна культура викладача розглядається як багатогранна якість особистості, яка забезпечує успішність його педагогічної діяльності на всіх її ієрархічних рівнях, у всіх її соціально-психологічних, технологічних, морально-естетичних складових.

Однією з головних цілей підготовки майбутніх викладачів є готувати їх для професійного спілкування з здобувачами освіти, з навколишнім світом. Оскільки спілкування – це складова частина людського буття, атрибут цілісної комунікативної діяльності майбутнього викладача, важливою ланкою у професійній підготовці студентів є формування у них основ культури професійного спілкування.

Здатність до культурного спілкування у професійній сфері можна і потрібно розвивати у студентів ЗВО – майбутніх викладачів, оскільки володіння ефективними способами правильної та культурної організації спілкування багато в чому визначає успішність професійної діяльності, забезпечує швидку адаптацію та високий рівень професіоналізму фахівця. Очевидно також, що для ефективної взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу (студентами, батьками, колегами, адміністрацією закладу освіти тощо) у різних сферах педагогічної діяльності, успішної реалізації своїх життєво важливих потреб майбутній викладач повинен мати високу кваліфікацію рівня професійної культури.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх викладачів у закладах вищої освіти у процесі магістерської підготовки.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів у процесі магістерської підготовки.

Мета дослідження – розробити методику формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів у процесі магістерської підготовки та перевірити її ефективність.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Проаналізувати теоретичні основи та сучасні наукові підходи до поняття культури професійного спілкування викладача вищої освіти.

2. Визначити структурні компоненти культури професійного спілкування майбутніх викладачів.

3. Виявити педагогічні умови, що сприяють або перешкоджають формуванню культури професійного спілкування під час підготовки майбутніх викладачів.

4. Розробити методику формування культури професійного спілкування, що включає систему вправ, практичних завдань і тренінгів тощо.

5. Провести експериментальне дослідження щодо перевірки ефективності розробленої методики формування культури професійного спілкування.

Методи дослідження – теоретичні: аналіз, синтез та узагальнення літератури по темі дослідження; емпіричні: спостереження, бесіда, анкета «Студент про педагогічне спілкування», анкета «Взаємодія з навчаючими», тест «Оцінка рівня комунікабельності», анкета «Мотиви навчання», тест «Оцінка самоконтролю у спілкуванні»; статистичні методи: статистична обробка даних експериментального дослідження для виявлення взаємозалежності і зв'язків між досліджуваними явищами, доведення вірогідності й репрезентативності отриманих результатів.

Наукова новизна. Розкрито сутність поняття «культура професійного спілкування» та її основні компоненти.

Практичне значення дослідження. В результаті дослідження розроблено методичні рекомендації, що забезпечують цілеспрямоване формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів. Результати та висновки дослідження можуть бути використані у лекційних та практичних курсах, включених до програм закладів вищої освіти, університетів, системи підвищення кваліфікації викладачів.

Експериментальна база дослідження: Дослідження проводилося на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалося в процесі участі студентів (майбутніх магістрів).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків та списку використаних джерел (53 найменування). Робота містить 2 рисунки та 7 таблиць. Основний зміст роботи представлений на 68 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Поняття культури професійного спілкування викладачів

Викладач – це людина, яка навчає і виховує. В очах вихованців він спочатку і підсвідомо є досконалістю, взірцем для наслідування. Тому стиль спілкування викладача, стиль поведінки, спосіб мислення та світогляд сприймаються, копіюються та успадковуються студентами. Ця обставина накладає особливу відповідальність на викладача та рівень його культури, а поняття «педагог» виходить далеко за рамки професії і стає способом його життя. Складність і багатогранність педагогічної діяльності, різноманітність навчальних завдань, що вирішуються, зумовлюють зміст і рівень розвитку професійного спілкування. Чим змістовнішою за обсягом і характером є педагогічна діяльність, тим багатогранніше і різноманітніше спілкування, його межі, види, спрямованість, методи. Професійна педагогічна діяльність також формує вимоги до спілкування, визначає його культуру [3, с. 104].

Найважливішою умовою успішної педагогічної діяльності є готовність до педагогічного спілкування.

Педагогічна майстерність викладача ґрунтується на мистецтві спілкування. Спілкування – це зв'язок між людьми, що веде до виникнення психічного контакту, що виявляється в обміні інформацією, взаємовпливі та взаєморозумінні. Специфіка педагогічного спілкування полягає в тому, що під час його здійснення комплексний вплив учителя на учня здійснюється таким чином, щоб забезпечити ефективне навчання, виховання та розвиток нової особистості. Через спілкування досвід поколінь передається новому поколінню [17].

Педагогічне спілкування – це засіб вирішення власних освітніх або виховних цілей, ініціатором, організатором і головним розпорядником яких є викладач. Значний вплив на розвиток особистості виконавця, зокрема на ті якості, які він реалізує у спілкуванні, має педагогічна діяльність. Викладача з великим стажем роботи завжди можна впізнати за тоном (вимогливий, владний або повчальний), за виразом обличчя (воно чітко виражає оцінку дій партнера). Такі педагоги часто бувають категоричними у своїх висловлюваннях, чи схильні нав'язувати свою думку, намагаються подолати опір партнера, незважаючи на його причини, прагнуть до надмірної нормативності поведінки. Це наслідок тривалої рольової взаємодії, в якій викладач виступає як домінуюча, авторитарна сторона з правом переваги, контролю та оцінки. Тому важливим завданням викладача є постійне самоспостереження за своєю поведінкою в ситуаціях поза рольовим спілкуванням, щоб своєчасно вловити в ньому ті зміни, які в результаті можуть закріпитися і стати стійким стилем спілкування. Не менш важливо враховувати ті аспекти педагогічного спілкування, які стосуються інтересів студента. Специфіка роботи викладача полягає ще й у тому, що в ситуаціях взаємодії він несе подвійне навантаження: він повинен не лише враховувати можливі дії партнера, а й розгортати спілкування таким чином, щоб воно мало виховну, виховний і розвиваючий ефект. Він повинен враховувати можливі труднощі, з якими стикається вихованець у процесі спілкування, проявляти ініціативу у спілкуванні та відповідальність за взаємодію [9].

Стиль спілкування, який задає викладач, суттєво впливає на ставлення студентів до свого предмету. Велика дистанція, яку встановлює педагог між собою та студентами, часто призводить до того, що студенти бояться звертатися до нього за поясненнями, приховують своє нерозуміння. Занадто близька дистанція, неформальні стосунки можуть викликати в студентів ілюзію необов'язковості, небажання вивчати предмет.

Культуру поведінки, культуру спілкування людина не отримує в спадок – їй треба навчитися. Багато засвоюється вдома, від батьків, у садочку, у школі [45].

Ефективність розвивальної взаємодії між учасниками освітнього дійства визначається соціально-культурною організованістю цілісного модульно-розвивального процесу, яка, по-перше, враховує взаємоспричинення організаційного середовища і мотиваційних бажань викладача і майбутнього фахівця; по-друге, залежить від завдань, змісту і форм соціально нормованої пошукової активності особи на кожному етапі освітнього циклу [15].

Конфліктні відносини, що виникають з педагогом, можуть призвести до ігнорування навіть його справедливих вимог. Упереджене ставлення викладача до студента, неадекватна недооцінка його здібностей і знань, нетактовність у спілкуванні можуть завдати глибокої емоційної травми, внаслідок чого навіть після закінчення школи, у самостійній професійній діяльності доступ до відповідних знань може бути або заблокований, або актуалізовані сліди пережитого.

Готовність до педагогічного спілкування включає: володіння основами педагогічного спілкування, його функціями, закономірностями, змістом, структурою; формування навичок і вмінь організовувати й керувати спілкуванням, власним психічним станом; формування моральних, особистісних якостей викладача [33, с. 52].

«Педагогічна культура» як спеціальне наукове поняття не є усталеним і потребує всебічного розгляду, оскільки є педагогічною системою і водночас її елементом, особистісним утворенням, діалектичною інтегрованою єдністю педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх [14].

Усі знання, уміння, навички, особистісні якості характеризують культуру педагогічного спілкування, яка дозволяє ефективно здійснювати педагогічне спілкування, освітній процес на високому професійному рівні.

Для визначення сутності поняття «професійна культура викладача» доцільно розглянути такі поняття, як «професійна культура» та «педагогічна культура».

Професіоналізм – висока готовність до виконання завдань професійної діяльності. Професіоналізм фахівця виявляється в систематичному підвищенні кваліфікації, творчій діяльності, здатності продуктивно задовольняти зростаючі потреби суспільного виробництва і культури. Передумовою досягнення професіоналізму є достатньо високий розвиток професійно важливих якостей особистості, її спеціальних здібностей.

Професійна діяльність як соціокультурний феномен має складну структуру, що включає цілі, завдання, предмет, засоби, методи, результати.

Високий рівень професійної культури фахівця характеризується розвинутою здатністю до вирішення професійних завдань, тобто розвиненим професійним мисленням і свідомістю [52, с. 84].

Професійна культура – це певний ступінь володіння людиною прийомами і методами вирішення професійних завдань.

Педагогічна культура – це суттєва частина людської культури, в якій найбільше закарбовані духовні й матеріальні цінності, а також способи творчої педагогічної діяльності людей, необхідні людству для обслуговування історичного процесу зміни поколінь і соціалізації (дорослішання, становлення) особистості.

Педагогічну культуру можна розглядати на різних рівнях (соціально-педагогічному, особистісному):

- як соціальну сферу суспільства, спосіб збереження міжпоколінних зв'язків і передачі соціально-педагогічного досвіду;

- як частина загальнолюдської та національної духовної культури сфера педагогічних цінностей, що включає педагогічні теорії, педагогічне мислення, педагогічну свідомість, культурні зразки практичної діяльності;
- як сфера професійної діяльності викладача, включаючи соціальні вимоги до неї, закономірності культурної його ідентифікації;
- як особистісне надбання викладача, вихователя, батька, що інтегрує педагогічну позицію [23, с. 18].

Педагогічна культура розглядається як важлива частина загальної культури викладача, яка виявляється в системі професійних якостей і специфіці професійної діяльності. Це інтегративна якість особистості педагога-професіонала, умова та передумови ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності викладача та мета професійного самовдосконалення [15].

Ефективність формування педагогічної культури забезпечують і цінності-властивості, які виявляються у діяльності. Їх синтез призводить до формування узагальнених макрохарактеристик людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності, індивідуальності. Доведено, що сукупність цих характеристик утворює цілісний «психологічний портрет», якісні ознаки якого виникають, розвиваються, формуються і знаходять свій вияв під час взаємодії особистості з іншими людьми, собою, навколишнім середовищем [13].

Важливою рисою соціальних викладачів є альтруїзм як здатність робити добро іншій людині, незалежно від її походження, віри, соціального статусу, користі, яку вона приносить суспільству [17].

Таким чином, зміст професійно-педагогічної культури розкривається як система індивідуальних професійних якостей, провідних компонентів і функцій.

Носіями професійно-педагогічної культури є люди, покликані здійснювати педагогічну працю.

Для розуміння сутності професійно-педагогічної культури необхідно мати на увазі наступні методологічні передумови, що розкривають співвідношення загальної та професійної культури, її специфічні особливості:

– професійно-педагогічна культура є специфічним оформленням загальної культури у сфері педагогічної діяльності;

– професійно-педагогічна культура є системним утворенням, що включає низку структурно-функціональних компонентів, має власну організацію, вибірково взаємодіє з навколишнім середовищем і володіє інтегративною властивістю цілого, не зводимою до властивостей окремих частин;

– особливості формування та реалізації професійно-педагогічної культури викладача визначаються індивідуально-творчими, психофізіологічними та віковими особливостями, накопиченим соціально-педагогічним досвідом [2, с. 131].

Культура педагогічного спілкування є частиною всієї професійно-педагогічної культури. Гуманістична спрямованість особистості викладача виражається у формуванні сприятливої психологічної атмосфери під час навчально-виховного процесу. У процесі навчальної діяльності має бути як ділове, так і особисте спілкування: співпереживання, співучасть у проблемах тощо [16].

Культура спілкування викладача є частиною його професійно-педагогічної діяльності. Це комплексна інтегральна якість особистості викладача, що включає культуру мовлення, культуру поведінки та культуру організації різноманітної діяльності та взаємодії студентів, а також знання особистості, співпереживання їй та її самоствердження в ході культурного діалогу. Спілкування в педагогічній діяльності виступає як засіб управління навчально-виховним процесом, як інструмент впливу на розвиток і формування особистості студента [14].

Викладач повинен знати закономірності педагогічного спілкування, володіти комунікативними навичками та мовленнєвим етикетом. Педагогічне

спілкування – це взаємодія викладача з студентами в навчально-виховному процесі, створення сприятливого клімату, що сприяє більш повному розвитку особистості студента. У культурі спілкування сучасного викладача відображені такі функції: відкриття дитини до спілкування, співучасть з дитиною в процесі спілкування, піднесення дитини в процесі спілкування. Їх реалізація забезпечується практичною, професійною майстерністю викладача [4, с. 3].

Сучасний викладач має бути спеціально «націлений» на активне та різнобічне спілкування з дитиною. І викладач, і здобувачі освіти повинні отримувати задоволення від спілкування через спільну інтелектуальну і творчу працю, і вони повинні мати спільний досвід у цьому процесі. Дитина повинна відчувати, що для дорослого це також важливо і цікаво. В.А. Сухомлинський писав, що навчання не є механічною передачею знань. Це найскладніші людські розуміння.

Організуючи виховну діяльність, викладач розуміє і сприймає дитину такою, якою вона є, не засуджує і не критикує її, а інтерпретує вчинки дітей, що створює нові можливості ставлення до себе, світу та інших людей. Встановлення контакту та довірливих стосунків з дітьми – головне у співпраці з дітьми.

У процесі спільної навчальної діяльності відбувається перехід ініціативи від полюсу викладача до полюсу студента. В умовах організації навчально-виховної діяльності викладач повинен будувати освітній процес так, щоб увага до особистості дитини приділялася через спільну навчальну діяльність, де вона виступає наставником і партнером у спільній роботі.

Таким чином, у сучасній школі змінюється ставлення викладача до особи, що пов'язано з гуманним підходом, співтворчістю викладача та студентів у спільній навчальній діяльності. Педагог повинен ставитися до студента як до самостійного суб'єкта, здатного вчитися не з примусу, а за власним бажанням. Спілкування є однією з найважливіших передумов розвитку і формування особистості. Культура спілкування викладача в

даному випадку полягає в умінні будувати навчальний діалог не тільки між собою та дітьми, а й у дитячому колективі [43].

Для того, щоб здобувач освіти почав виступати як суб'єкт навчальної діяльності, йому потрібен активний опонент, який має власну точку зору на ситуацію, що склалася і зацікавлений у пошуку виходу з неї. За наявності такого опонента він буде змушений піддавати свою думку критичному аналізу й оцінці, вступаючи в діалог із носієм інших точок зору.

Головним у такому спілкуванні є зіткнення думок, яке веде до взаємного аналізу незалежних оцінок, що визначає сильні та слабкі сторони кожної з них, допомагає учаснику діалогу подолати обмеження, створюючи тим самим умови для цілеспрямованого пошуку для вирішення навчальної проблеми. Здобувач освіти у сучасній школі може проявити себе як особистість, як суб'єкт навчання лише за умови розгортання його діяльності в рамках колективного навчального діалогу. Управління освітнім процесом буде більш ефективним, якщо освітній процес буде організований у формі колективного діалогу між студентами, коли кожен з них має право на власну точку зору, а кожна відповідь перевіряється як можливе вирішення питання. Проблема, а вчитель братиме участь у навчальному діалозі студента. Викладач повинен злитися з студентами в пошуку шляху вирішення навчальної проблеми, бути партнером у спільному діалозі.

Культура спілкування викладача – необхідна якість сучасного педагога, спрямована на розвиток і формування особистості студента в навчально-виховному процесі, ознайомлення кожної дитини з культурними загальнолюдськими цінностями шляхом спільного діалогу та співпраці як рівноправних партнерів у навчальній діяльності [5, с. 150-151].

Культура педагогічного спілкування – це складова професійної компетентності викладача, що становить собою компетентність у спілкуванні, яка детермінується його особистісно комунікативним потенціалом, а також системою фахової комунікативної підготовки, спрямованою на формування та розвиток таких професійних знань, умінь та

навичок, що забезпечують наявність перцептивної, інтерактивної та комунікативної компетенцій майбутнього викладача [16].

Основні функції педагогічної культури спілкування викладача можна зрозуміти, виходячи зі специфіки його діяльності, різноманітності типів стосунків і спілкування, системи ціннісних орієнтацій, можливостей творчої самореалізації особистості. Враховуючи ці особливості, а також наявні праці з теорії культури та приватно-культурних ареалів, виокремлюємо такі основні функції професійної педагогічної культури – гносеологічну, гуманістичну, комунікативну, інформаційну, нормативну, навчальну та виховну. Кожна функція відображає різні шляхи вирішення викладачем методичних, інноваційних, дослідницьких, дидактичних та інших педагогічних завдань. Визнання різноманітності функціональних компонентів педагогічної культури підкреслює багатоаспектність змісту педагогічної діяльності та різноманітність форм її реалізації. Отже, функції розкривають процесуальну сторону культури [13].

Гносеологічна функція педагогічної культури виявляється в цілеспрямованому вивченні, відборі та систематизації наукових знань про суб'єктів та об'єкти навчально-виховного процесу. Гносеологічна функція спрямована на вивчення й усвідомлення викладачем самого себе, своїх індивідуально-психологічних особливостей, рівня професіоналізму. Ця функція ініціює розвиток таких видів педагогічної культури, як методологічна, дослідницька, інтелектуальна [18].

Гуманістична функція педагогічної культури викладача утверджує загальнолюдські цінності у навчально-виховному процесі, створює умови для розвитку здібностей і талантів людини, слугує зміцненню взаємодії рівності, справедливості, людяності у спільній діяльності [18].

Комунікативна функція педагогічної культури викладача відповідає його первинній потребі у спілкуванні зі студентами, колегами, педагогами закладів освіти, представниками виробничої сфери, тим більше, що

педагогічний процес – це постійна взаємодія, обмін інформацією між зацікавленими учасниками[8].

Велике значення для спілкування має культура мовлення викладача, тобто знання норм мовлення, уміння правильно використовувати мовні форми, що полегшує засвоєння інформації, що передається, розвиває мовленнєву грамотність майбутніх фахівців, дисциплінує їх мислення.

Комунікативна функція зумовлює необхідність розвитку таких компонентів педагогічної культури, як культура мовлення, культура спілкування, культура міжетнічного спілкування.

Педагогічна функція педагогічної культури реалізується в діяльності викладача, спрямована на оволодіння майбутнім фахівцем певною системою знань, умінь, соціального досвіду, на розвиток його інтелекту та здібностей [19].

Загальний контур навчальної функції створює такий комплекс проблем: проблема «знати», проблема «вміти», проблема «встигати», проблема «оцінювати». Цей перелік завдань містить пошук відповідей на більш конкретні питання: «чого навчати», «як навчати», «кого навчати». Бажання знайти відповіді на ці запитання становить основу технологічної та методичної культури викладача вищої школи.

Виховна функція педагогічної культури відображає сферу виховної діяльності викладача. Поряд з навчальною, науковою, соціально-педагогічною діяльністю викладача покликана здійснювати цілеспрямовану виховну роботу.

Нормативна функція професійно-педагогічної культури підтримує рівновагу в системі діяльності викладача, зменшує вплив дестабілізуючих факторів у педагогічному середовищі. Викладач є суб'єктом різноманітних правовідносин, які складаються в процесі професійної взаємодії з студентами та колегами, керівниками різних рівнів і будуються на засадах рівноправності, взаємних прав і взаємної відповідальності. Правова культура

викладача є необхідною умовою організації освітнього процесу, дотримання гуманістичних засад, прав і свобод особистості [42].

Інформаційна функція педагогічної культури тісно пов'язана з усіма її функціональними компонентами. Такий зв'язок зумовлений тим, що необхідно забезпечити інформаційне забезпечення гносеологічної, гуманістичної, комунікативної, навчальної, виховної та правової складових педагогічної культури.

Інформаційна функція є основою педагогічної спадкоємності різних епох і поколінь. Оволодіння систематизованою інформацією та її передача стали долею певної групи людей – науковців і педагогів, їхньою інтелектуальною власністю [10, с. 67-68].

1.2. Зміст та характеристика культури професійного спілкування майбутніх викладачів

Розглядаючи педагогічну культуру як цілісну систему загальнолюдських педагогічних цінностей, творчих прийомів педагогічної діяльності та професійно-педагогічної поведінки, в основі яких лежить готовність до безперервного професійного та особистісного саморозвитку та самоосвіти впродовж життя, у ній виділяють такі складові:

– гуманістична педагогічна позиція, яка в свою чергу включає вихідну індивідуальну позицію, морально-світоглядну складову, творчо-рефлексивну складову. Кожен з них має свою структуру і визначає різні аспекти професійної самореалізації особистості викладача;

– толерантність – проявляється як особистісна якість по відношенню до переконань, вірувань, установок, позицій, реальної поведінки різних людей. Терпимість до світогляду іншої людини, визнання її цінності є найвищою чеснотою;

– професійні та особистісні якості викладача – емпатійність, толерантність, креативність, здатність до рефлексії. Емпатія передбачає

сприйнятливість до постійно мінливих чуттєвих значень в іншій людині, досвіду в житті іншої людини;

– креативність – готовність до творчого переосмислення основних сфер професійної діяльності. Особлива значущість творчості викладача, його готовності до педагогічної творчості визначається широким спектром інновацій, різноманітністю альтернативних педагогічних систем. Залучення викладача до педагогічної творчості розглядається як «найефективніший фактор» характеристики рівня його педагогічної культури;

– рефлексія – це набута свідомістю здатність зосереджуватися на собі й оволодівати собою як об'єктом, який має свою специфічну діяльність, своє специфічне знання;

– професійні знання – високий рівень теоретичного узагальнення, перенесення його на стандартні ситуації [31, с. 189].

До основних системних компонентів педагогічної культури також відносять:

– гуманістична позиція викладача по відношенню до здобувачів освіти його здатність бути вихователем;

– вміння розробляти авторський навчальний проект;

– психолого-педагогічна компетентність і розвинене педагогічне мислення;

– освіта в галузі предмета, що викладається, та володіння педагогічними технологіями;

– культура професійної поведінки, шляхи саморозвитку, здатність до саморегуляції власної діяльності, спілкування;

– творчий досвід. Уміння обґрунтовувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну) [33, с. 54].

Структурні компоненти педагогічної культури дослідники також відносять до більш загальної їх сукупності, до якої в тій чи іншій мірі входять перелічені вище:

– аксіологічний компонент містить засвоєння і прийняття цінностей педагогічної праці (психолого-педагогічних знань, культури розумової праці, свободи особистості всіх учасників педагогічного процесу, світогляду, правової культури, педагогічного такту тощо);

– технологічний компонент – розкриває діяльнісний характер, методи і прийоми взаємодії учасників навчально-виховного процесу, культуру спілкування, використання педагогічної техніки, інформаційно-освітніх технологій. Це усвідомлення необхідності розвитку всього спектру власних педагогічних здібностей як запоруки успіху педагогічної діяльності та попередження можливих помилок, а також осмисленості найбільш раціональних шляхів і засобів розвитку цих здібностей;

– особистісний компонент – виявляється в самореалізації сутнісних сил викладача, здібностей, інтересів, талантів у педагогічній діяльності. Це культура зовнішнього вигляду, фізична культура, етика та етична культура;

– евристичний компонент – включає: розуміння сенсу і мети педагогічної діяльності, зв'язок їх із творчою самореалізацією природних здібностей дітей; педагогічна позиція, яка співвідноситься викладачем з позицією інших; вміння формулювати та творчо вирішувати власні педагогічні та функціональні педагогічні завдання; вміння скласти цілісну освітню програму; вміння бачити індивідуальні особливості та здібності вихованців; володіння формами і методами евристичної діяльності; використання доступних форм рефлексії та самооцінки студентів [6, с. 408].

Виділяють такі показники культури педагогічного спілкування.

Основою цієї культури є комунікабельність. Ця невід'ємна якість виражається в стійкій потребі в систематичному спілкуванні з дітьми, колегами, батьками; вміння швидко встановлювати контакти; в почутті задоволення і радості від спілкування, в емоційному благополуччі на всіх етапах спілкування. Комунікабельність виявляється також в інтересі до дітей, у розумінні душевного стану дитини, у співпереживанні її почуттям.

Комунікабельність пов'язана з такими рисами викладача, як легкість, невимушеність, простота, щирість, доброзичливість, чуйність у спілкуванні з студентами; почуття гумору, стриманість і терпіння в конфліктних ситуаціях, прояв вдачі, поваги і вимогливості, педагогічної інтуїції, а також тактовності у поводженні з дітьми.

Комунікабельність виявляється також у системі комунікативних умінь, заснованих на здатності керувати спілкуванням студентів і впливати на них у процесі спілкування. Зокрема, педагогу необхідно вміння орієнтуватися в конкретній ситуації; уміння моделювати стиль спілкування залежно від індивідуальних особливостей дітей, інших партнерів по спілкуванню; вміння створювати комфортний психологічний клімат у процесі спілкування; вміння аналізувати своє спілкування з студентами тощо [38, с. 16].

Другим показником культури педагогічного спілкування є культура мовлення. Дійсно, викладач передає інформацію вербальними (мовленнєвими) і невербальними засобами. Слово викладача є його професійним знаряддям, незамінним знаряддям впливу на душу студента (В. А. Сухомлинський). У мовленнєвій діяльності проявляється як ерудиція, так і професійна майстерність педагога [28].

У педагогічному спілкуванні присутня вся різноманітність типів мовлення, але чим би не займався викладач (переконував, надихав, інформував, звертався до почуттів і емоцій студентів, закликав їх до дії тощо), пред'являються особливі вимоги щодо його промови:

- правильність (відповідність літературним і мовним нормам);
- точність (вживання слів, вираження в характерних для них значеннях);
- ясність, простота, послідовність, доступність;
- багатство (різноманітність використаних мовних засобів);
- образність, емоційність [34; 35].

У спілкуванні важливо не тільки те, що сказано, а й те, як це сказано. Мистецтву слова навчає риторика. Мовлення виражає ставлення викладача

до змісту інформації та до того, з ким він спілкується, тому важлива емоційна виразність мовлення: інтонація, темп, дикція, гучність, тембр голосу, сила, паузи, ритм тощо.

Невербальні засоби доповнюють мовлення, емоційно впливають на вихованців, передають почуття та переживання викладача. Уміння оволодіти ними є третім показником культури педагогічного спілкування. Невербальні засоби спілкування – міміка, пантоміміка (рухи тіла, рук, очей тощо) – це емоційна мова спілкування. Для багатьох студентів важливо, щоб під час відповіді на запитання викладач підбадьорював їх, висловлюючи зацікавленість у їхніх успіхах, наприклад, кивком голови. Навпаки, нелегко відповісти чи навіть отримати хорошу оцінку від викладача, чиє обличчя чи погляд нічого не виражає. Важливо, щоб обличчя викладача «сяяло усмішкою» [32].

Отже, культура педагогічного спілкування досягається як мовленнєвими, так і невербальними засобами [1, с. 117].

Наступним показником культури педагогічного спілкування є вміння керувати своїми емоціями, настроєм, тобто здатність до саморегуляції розумової діяльності. До таких умінь можна віднести, наприклад, вміння керувати своїм психічним станом, зберігати доброзичливе ставлення, творчий настрій, а також здатність знімати психічне напруження, яке накопичується у викладача [37].

Особливої уваги заслуговує такий показник культури педагогічного спілкування, як педагогічний такт. Бути тактовним означає виявляти повагу до людини в будь-якій ситуації.

У педагогічній літературі під педагогічним тактом розуміється дотримання педагогом принципу міри у спілкуванні з дітьми в різних сферах діяльності, уникнення крайнощів у спілкуванні з ними, поєднання поваги і вимогливості до них, вміння вибрати правильний підхід до студента [30].

З визначення випливає, що педагогічний такт передбачає врахування особистісних особливостей суб'єктів спілкування, дотримання морально-

етичних професійних установок викладача. Педагогічний такт виявляється у взаєминах і формах звернення, в умінні говорити, не зачіпаючи гордості співрозмовника, в умінні організувати діяльність дітей і перевіряти її виконання, в умінні стримувати свої почуття і емоції, в умінні вимагати, в умінні помітити (або не помітити) вихованця. Педагогічний такт виявляється в зауваженнях, в оціночних судженнях, в інтонації, в умінні бути терплячим і уважним, заохочувати і карати. Педагогічний такт підказує місце і час спілкування з студентом.

Тактовність педагога на уроці виявляється в умінні вислухати відповідь студента, не перебиваючи його репліками та коментарями, в умінні оцінити роботу студента. Тактовність виражається як у щирій радості з приводу успіхів студента, так і в горі з приводу його невдач. Виявом довіри до студента є також педагогічний такт [29].

Навпаки, будь-яке відхилення від міри може виступати як нетактовність. Нетактовність учителя є причиною його конфліктів з студентами. Вона проявляється, наприклад, у грубих зауваженнях на адресу студента щодо його зовнішнього вигляду, його здібностей, особистих якостей тощо. Важливо, щоб тактовність стала рисою характеру викладача і була доведена до рівня моральної звички.

Культура педагогічного спілкування знаходить своє вираження в стилі спілкування викладача з студентами та в стилі керівництва ним діяльністю студентів [8].

Отже, у структурі культури спілкування майбутніх викладачів можна виділити сім основних компонентів: знаннєвий, діяльнісний, мотиваційно-регулюючий, цільовий, організаційний, оцінний і продуктивний.

– знаннєвий компонент, який передбачає наявність як монопредметних (дидактичних, психологічних, методичних) знань, так і сформованість інтегративних психолого-дидактичних професійних знань;

– діяльнісний компонент, що містить систему професійно-комунікативних умінь, реалізованих у стилі педагогічного спілкування

майбутніх педагогів із групою студентів, у вміннях організації спільної продуктивної діяльності суб'єктів освітнього процесу;

- мотиваційно-регулюючий компонент культури спілкування майбутнього викладача визначає систему ціннісних професійних орієнтацій, які трансформують професійне цілепокладання викладача в напрямку особистісного розвитку студентів у процесі навчання;

- цільовий компонент включає усвідомлення та призначення цілей навчально-професійної діяльності;

- організаційний компонент розкриває здатність залучати та організовувати студентів у різних видах комунікативної діяльності;

- оцінний компонент включає самооцінку результатів навчально-професійної (комунікативної) діяльності;

- ефективний компонент характеризує результативність перебігу професійної комунікативної діяльності [11, с. 59].

Вважається, що формування культури спілкування майбутнього викладача в системі психолого-дидактичного змісту відбувається за кількома рівнями і передбачає рух студентів від інформаційного етапу, що дозволяє їм усвідомлювати значущість гуманного, позитивного навчання спілкування викладача та студентів, шляхи його побудови для оволодіння рівнем комунікативної культури, що характеризується професійною комунікативною гнучкістю викладача у процесі особистісного розвитку їх.

Ефективність формування культури спілкування студентів, на нашу думку, забезпечується такими педагогічними умовами:

- забезпечення цілеспрямованої спрямованості освітнього процесу на формування комунікативної культури майбутнього викладача як найважливішої характеристики його загальної професійної культури;

- проектування змісту, форм і методів навчання, заснованих на інтеграції психолого-дидактичних, методичних і предметних знань з пріоритетом використання психічних закономірностей розвитку особистості майбутнього викладача як основи організації освітнього процесу та

освітнього середовища в цілому; впровадження в освітній процес системного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного, культурологічного, діяльнісного підходу з метою формування комунікативної культури студентів;

- широке використання діалогових, дискусійних і проблемних методів і форм проведення занять;
- організація творчої взаємодії майбутнього викладача в соціумі;
- мотиваційна діяльність студентів у розвитку рівня культури спілкування;
- розвиток самоконтролю студентів;
- організація ситуації успіху [48].

Висновки до розділу 1

Таким чином, педагогічна культура розглядається як важлива частина загальної культури викладача, яка виявляється в системі професійних якостей і специфіці професійної діяльності. Це інтегративна якість особистості педагога-професіонала, умова та передумови ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності викладача та мета професійного самовдосконалення. Зміст професійно-педагогічної культури розкривається як система індивідуальних професійних якостей, провідних компонентів і функцій.

Структурні компоненти педагогічної культури дослідники також відносять до більш загальної їх сукупності, до якої в тій чи іншій мірі входять перелічені вище:

- аксіологічний компонент містить засвоєння і прийняття цінностей педагогічної праці;
- технологічний компонент – розкриває діяльнісний характер, методи і прийоми взаємодії учасників навчально-виховного процесу, культуру спілкування;

– особистісний компонент – виявляється в самореалізації сутнісних сил викладача, здібностей, інтересів, талантів у педагогічній діяльності;

– евристичний компонент – включає: розуміння сенсу і мети педагогічної діяльності, зв'язок їх із творчою самореалізацією природних здібностей дітей; педагогічна позиція, яка співвідноситься викладачем з позицією інших; вміння формулювати та творчо вирішувати власні педагогічні та функціональні педагогічні завдання.

Культура професійного спілкування – це складова професійної компетентності викладача, що становить собою компетентність у спілкуванні, яка детермінується його особистісно комунікативним потенціалом, а також системою фахової комунікативної підготовки, спрямованою на формування та розвиток таких професійних знань, умінь та навичок, що забезпечують наявність перцептивної, інтерактивної та комунікативної компетенцій майбутнього викладача.

У структурі культури спілкування майбутніх викладачів можна виділити сім основних компонентів: знансєвий, діяльнісний, мотиваційно-регулюючий, цільовий, організаційний, оцінний і продуктивний.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. Фактори та педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів

Розвиток комунікативної культури майбутніх викладачів у процесі навчання забезпечується низкою умов, які можна поділити на дві групи: зовнішні (педагогічні) і внутрішні (психологічні).

Педагогічні умови визначаються як середовище, в якому компоненти навчального процесу представлені в найкращій взаємодії і яке дає змогу педагогу плідно працювати, керувати навчальним процесом, а студенту – успішно працювати. Педагогічні умови – це сукупність взаємопов’язаних заходів навчально-виховного процесу, що сприяє максимальному впровадженню діяльності суб’єктів навчання у розвиток умінь, що відображають якості особистості, що формується, і забезпечують перехід майбутніх викладачів до високого рівня їх професійної діяльності [36].

Педагогічну спрямованість особистості викладачі зумовлюють ціннісні орієнтації на себе, на засоби педагогічного впливу, на здобувачів освіти і їх колектив, на цілі педагогічної діяльності [21].

Допомагаючи стосунки в навчанні сприяють розвитку особистості майбутніх викладачів. К. Роджерс пише, тією мірою, якою викладач створює позитивну атмосферу, здобувач освіти стає більш самонавчаючимся, творчим, дисциплінованим, менш неспокійним і контрольованим іншими [20].

У дослідженнях, присвячених розвитку комунікативної культури майбутніх викладачів, приділяється увага педагогічним умовам, які сприяють реалізації комунікативного потенціалу освітнього простору. Серед таких умов виділяють організацію творчої, інтерактивної взаємодії суб’єктів

освітнього процесу; гуманістична та творча спрямованість освітнього середовища, стимулювання комунікативних потреб студента, формування його комунікативного досвіду; залучення майбутніх викладачів до різноманітних видів педагогічної практики та навчально-дослідницької роботи (участь у студентському науковому товаристві, конкурсах, олімпіадах, творчих заходах, зустрічах з випускниками тощо), активізація майбутніх викладачів як активних суб'єктів різноманітних структур освітнього простору; започаткування їх саморозвитку, самореалізації [7, с. 745].

К. Роджерс виділив п'ять умов, за яких навчання стає значущим для майбутніх викладачів:

1) коли майбутній педагог сприймає себе як особистість, яка стикається з серйозною та важливою проблемою;

2) коли педагог у стосунках з студентом виступає як конгруентна особистість, здатна бути такою, якою вона є;

3) коли педагог відчуває безумовне позитивне ставлення до студента;

4) коли педагог має тонке проникнення у внутрішній світ студента, яке він може йому висловити;

5) коли здобувач освіти певною мірою відчуває конгруентність, прийняття та емпатію викладача [47].

Сюди можна додати використання проблемних лекцій, розбір і вирішення конкретних педагогічних ситуацій, що потребують високого рівня комунікативної культури, індивідуальні та колективні форми роботи майбутніх викладачів; рівноправне становище викладача та студентів. Ці умови розвивають у майбутніх викладачів вміння встановлювати контакти з бажаними або необхідними партнерами, вміння створювати ситуацію співпраці чи спілкування з конкретними людьми, знаходити теми для розмови в різних випадках, вибирати адекватні способи взаємодія в діловому чи емоційному спілкуванні, у груповій чи колективній співпраці, знаходити

рішення комунікативної проблеми в певній ситуації, поєднуючи вже відомі ідеї, знання, прийоми тощо.

Педагогічний вплив на формування студентів суб'єктами соціокультурної діяльності – це комплексні впорядковані, взаємопов'язані педагогічні дії, що забезпечують набуття досвіду суб'єкта соціокультурної діяльності, який буде помітним змінами у вибудовуванні ними повсякденної життєдіяльності [19].

Ефективність професійного навчання (далі – ПН) залежить від доцільного залучення органів чуттів людини до сприйняття та переробки навчального матеріалу. Цей принцип передбачає застосування в навчальному процесі різноманітних наочних засобів: природних (предмети об'єктивної реальності), експериментальних (досліди, експерименти), об'ємних (макети, фігури тощо), образотворчих (картини, фотографії, малюнки), звукових (магнітофон), символічних і графічних (мапи, графіки, схеми, формули), внутрішніх (образи, які створюються мовленням учителя) [27, с. 714].

В. Чайка відзначає, що «Сучасні вимоги до викладача і процесу його підготовки, які відображені у державних документах і законодавчих актах, зумовлені процесами інтенсивної інформатизації суспільства, мобілізації потенціалу системи самоорганізації навчання у вищій педагогічній школі для проходження всіх етапів професійного становлення, що забезпечують формування у майбутніх учителів цілісного досвіду педагогічної діяльності, а також основних компонентів педагогічної культури» [51].

Дослідники, говорячи про позитивний вплив групової співпраці на результат діяльності, на особистість майбутніх викладачів та формування навчальної групи як колективу в результаті дії складних психологічних механізмів, що регулюють міжособистісну взаємодію, відзначають важливість розвиваючої рефлексії, через яку встановлюється ставлення учасника до власної дії та забезпечується перетворенням цієї дії відповідно до змісту і форми спільної діяльності [20].

Необхідно залучати майбутніх викладачів до соціально-орієнтованої діяльності – до вирішення суспільно значущих проблем, пов'язаних, зокрема, з наркоманією, екологією, безпритульністю тощо. У результаті участі в соціально-орієнтованій діяльності майбутні педагоги краще усвідомлюють необхідність оволодіти комунікативною культурою, оволодіти вмінням достатньою мірою створювати атмосферу співпраці, взаємодовіри, взаєморозуміння у спілкуванні, вміти долати проблеми, що виникають у процесі спілкування, психологічні бар'єри, знаходити адекватний стиль [28, с. 71].

Формування готовності майбутнього викладача до професійної саморегуляції педагогічної діяльності повинно здійснюватися у процесі вивчення всіх дисциплін, серед яких основне місце належить дисциплінам психолого-педагогічного циклу[50].

Поряд із зовнішніми (педагогічними) умовами існують не менш значущі, внутрішні (психологічні) умови розвитку комунікативної культури студентів. Психологічні стани трактуються як психологічні особливості людини, яка має здатність сприймати соціальні впливи для формування якостей у даної особистості та прояву індивідуальних особливостей у власній діяльності.

У складі комунікативної культури виділяють рефлексивність викладача. Рефлексія – розумовий (раціональний) процес, спрямований на аналіз, розуміння, самоусвідомлення: власних дій, поведінки, мовлення, переживань, почуттів, станів тощо. У структурі рефлексії включається усвідомлення суб'єктом того, як його оцінюють інші, ставлення до нього. Педагогічна рефлексія дає змогу педагогу поглянути на свою роботу з точки зору іншої людини, виробити відповідне ставлення до своєї професії. Вона визначає ставлення викладача до себе як до суб'єкта професійної діяльності. Адекватність рефлексії викладачів впливає на регуляцію взаємин з студентами та стиль педагогічної діяльності.

Рефлексивний характер педагогічної діяльності полягає в тому, що, керуючи діяльністю студентів, педагог дивиться на себе і свої дії (і оцінює їх) ніби очима студентів. При такому рефлексивному управлінні педагог розвиває вміння приймати точку зору студента, представляти його внутрішній світ, установки, ставлення не тільки до дисципліни, а й до особистості самого викладача.

Як ще одну психологічну складову комунікативної культури викладача виділимо педагогічну гнучкість. Педагогічна гнучкість – це складне багатоаспектне психічне утворення, яке визначає здатність викладача легко відмовлятися від неадекватних ситуації та завданням поведінки, способів мислення та емоційного реагування та виробляти або сприймати нові, оригінальні підходи до вирішення проблемної ситуації при незмінних умовах. принципи та моральні основи життєдіяльності [27].

Когнітивна гнучкість викладача дозволяє долати труднощі перебудови сприйняття та уявлень у мінливих ситуаціях взаємодії з студентами.

Афективна гнучкість допомагає змінити емоційне сприйняття та емоційну реакцію на зміну емоційних об'єктів.

Мотиваційна гнучкість викладача виявляється у швидкій перебудові системи мотивів в обставинах, що вимагають зміни характеру поведінки.

З досвідом роботи у викладача посилюється стереотипність мислення, закріплюються захисні психологічні реакції, що призводять до зниження критичності, зростання авторитарності, нездатності прийняти іншу точку зору, ригідності. Усе це перешкоджає взаєморозумінню між педагогом і студентом, знижує ефективність педагогічної діяльності, призводить до професійної деформації особистості викладача, не дозволяє студентам стати самостійними, самореалізованими, конкурентоспроможними [21].

Якщо творчий потенціал особистості викладача є запорукою його індивідуальності, оригінальності, нестандартності, то гнучкість – це здатність постійно змінюватися в мінливих ситуаціях взаємодії з студентами, це здатність адекватно виявляти свою індивідуальність.

Крім того, творчість викладача є засобом розкриття та розвитку творчого потенціалу студентів. У ситуації педагогічної взаємодії гнучкість викладача стає необхідною умовою розвитку особистісних можливостей студентів, розширення сфер застосування їхніх здібностей.

Як психологічну властивість особистості, що впливає на розвиток комунікативної культури викладача, виділяє інтернальність. Інтернальність – це особистісне утворення, властиве людям, які беруть на себе відповідальність за те, що з ними відбувається, за свої дії над собою[40].

Дослідники виявили, що соціальна відповідальність позитивно пов'язана з внутрішніми властивостями особистості. Високі показники інтернальності у сфері міжособистісних стосунків свідчать про те, що людина здатна контролювати свої офіційні та неформальні стосунки з іншими людьми, викликати до себе повагу та симпатію.

Дійсно зазначають, що відповідальна людина не цинічна, не ворожа, витривала, комунікабельна, спокійна, розсудлива, ліберальна.

Важливо й те, що, розвиваючи комунікативну культуру майбутніх, викладачів насамперед необхідно забезпечити мотиваційно-ціннісне ставлення студентів до спілкування та комунікативної культури зокрема, сформувати систему знань про сутність комунікативної культури, а вже потім займатися реалізацією моделей розвитку комунікативної культури [52, с. 84-86].

Професійна культура викладача формується поступово. Вона складається з поетапного розвитку викладача, його особистісного та професійного вдосконалення [24].

Про те, наскільки сформована професійна культура викладача, свідчать такі рівні її розвитку:

– адаптивний рівень. Він відображає початковий етап педагогічної діяльності, коли педагог пристосовується до нових реалій, нового виду діяльності. Тут він виконує свої професійні обов'язки за шаблонами, алгоритмом здійснення педагогічного процесу. У викладача немає бажання

підвищувати свою кваліфікацію. Він не усвідомлює потреби підвищення кваліфікації та підвищення кваліфікації своєї педагогічної діяльності. Також спостерігається нестійке сприйняття педагогічної дійсності;

– репродуктивний рівень. Він відображає зацікавленість викладача у своїй професійній діяльності та її вдосконаленні. Педагог більш здатний до вирішення педагогічних завдань, він шукає методи вдосконалення своєї майстерності, усвідомлює необхідність удосконалення своєї майстерності та підвищення рівня кваліфікації. Крім того, існує потреба у застосуванні творчого підходу до вирішення типових педагогічних завдань, але його практична реалізація не знаходить повного застосування;

– евристичний рівень. Він відображає прагнення викладача по-новому реалізувати свою педагогічну діяльність, тобто він шукає нові методи і прийоми здійснення навчальної діяльності, формує новий досвід діяльності і передає його колегам. Щодо необхідності підвищення кваліфікації, то до цього процесу він ставиться вибірково;

– творчий рівень. Це відображає високу потребу викладача в самореалізації та відданості професійній діяльності. Свою роботу виконує нестандартно, використовує інноваційний підхід, інноваційні методи навчання та виховання. Також педагог використовує різні методи для підвищення свого кваліфікаційного рівня, вдосконалення педагогічної майстерності. Постійно розвивається та вдосконалює свою педагогічну майстерність. Це найвищий рівень педагогічного розвитку та педагогічної культури, до досягнення якого педагог йде протягом усієї своєї педагогічної діяльності, протягом усього свого кар'єрного зростання [26, с. 189].

При цьому готовність до професійно-педагогічної діяльності у майбутніх викладачів формується завдяки власним, особистісним діям за конкретною програмою методом послідовного наближення до професії та професійної культури.

Включення майбутніх викладачів в конкретну навчально-професійну діяльність майбутнього викладача за допомогою завдань дозволяє вирішити

багато аспектів професійно-педагогічної підготовки фахівців і побудувати освітню систему, що імітує реальні процеси педагогічної праці. Суттєвим у цьому плані є виділення принципу діяльнісної спрямованості педагогічної освіти. В її основі лежить формування здатності майбутнього викладача до активної професійної діяльності.

У цілому можна сказати, що педагогічними умовами формування професійної культури майбутнього викладача є: культурне освітнє середовище; оновлення змісту освіти; організація цілісного педагогічного процесу та його спрямованість на формування професіоналізму; технологічне забезпечення формування професійної культури викладача на етапах довузівської та базової професійної освіти.

Процес формування професійної культури викладача не обмежується внутрішніми факторами особистості майбутнього викладача. Тому що культурно-освітнє середовище в педагогічному процесі є важливою умовою формування професійно-особистісних якостей майбутніх викладачів. Професійна культура викладача – це складне соціально-особистісне утворення, це найважливіша умова і джерело його розвитку як предмета, міра і спосіб саморозвитку, самоорганізації та самореалізації особистості викладача. Професійна культура викладача виявляється в життєвому і професійному самовизначенні, моральності, духовності, взаємопов'язаних і складаючих одне ціле.

Професійна культура, як синкретичне явище, сприймається як синтез духовних цінностей (індивідуальних уявлень, концепцій, педагогічних технологій, думок, оцінок тощо), гармонійних форм педагогічних стосунків викладача з іншими суб'єктами освітнього процесу, суспільством, самому собі, як результат свого зв'язку зі світом і утвердження в ньому.

Щодо категорії «професійна культура викладача» можна виділити два основних моменти. По-перше, це проблема взаємодії викладачів-професіоналів, при якій їх взаємоформування відбувається у процесі педагогічного спілкування. По-друге, професійна культура має особистісно-

творчий характер. Саме креативність виступає як специфічна властивість, породжена потребами розвитку професійної культури викладача та її формуючих.

Процес творчого розвитку особистості, як процес оволодіння професійною культурою, зумовлений насамперед власною професійно-педагогічною діяльністю, складність якої полягає в тому, що необхідно синтезувати дві діяльності одночасно в єдине ціле – викладач і здобувач освіти. Професійна діяльність викладача спочатку двоїста, а тому суперечлива. Тому для свідомого здійснення педагогічної діяльності недостатньо визначити структуру спрямованості й цілей викладача й студента, врахувати систему цінностей суспільства, а необхідно побудувати їх нову синтетичну єдність, що виявляється в діяльності викладача.

Готовність до професійно-педагогічної діяльності формується у майбутніх викладачів завдяки власним, особистісним діям за конкретною програмою методом послідовного наближення до професії та професійної культури.

Включення студента в конкретну навчально-професійну діяльність майбутнього викладача за допомогою завдань дозволить вирішити багато аспектів професійно-педагогічної підготовки фахівців і побудувати освітню систему, що імітує реальні процеси педагогічної праці. Суттєвим у цьому плані є виділення принципу діяльнісної спрямованості педагогічної освіти. В його основі лежить формування здатності майбутнього викладача до активної професійної діяльності [12].

2.2. Досвід формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів

Формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів є важливою складовою їхньої професійної підготовки, оскільки ефективне спілкування визначає успішність педагогічної діяльності. Досвід розвитку цієї компетенції включає декілька ключових аспектів, таких як взаємодія в

навчальному процесі, практична підготовка, використання сучасних технологій та рефлексія.

Одним із важливих елементів у формуванні культури професійного спілкування є освітній процес у закладах вищої освіти, який орієнтований на активну взаємодію студентів з викладачами та одногрупниками. Тут майбутні педагоги вчаться використовувати педагогічну риторичку, ефективні техніки слухання, а також виявляти емоційний інтелект під час вирішення конфліктних ситуацій. Викладачі під час занять стимулюють студентів до активної участі в дискусіях, моделювання педагогічних ситуацій, що дозволяє формувати необхідні навички професійного спілкування в педагогічній діяльності.

Практична підготовка в умовах навчальних практик також є важливим компонентом. Майбутні педагоги мають можливість безпосередньо спілкуватися з студентами, колегами та адміністрацією закладів освіти. У процесі цієї взаємодії вони набувають досвіду використання відповідних мовних засобів та невербальних комунікацій, що є невід'ємною частиною їхньої професійної компетенції.

Домінантну роль у професійному становленні особистості професійного навчання й виховання, тобто зовнішніх соціальних факторів. Рушійними силами професійного розвитку є суперечності між потребами особистості і можливостями їх задоволення, між усталеними і новими формами поведінки, між вимогами професійного оточення й індивідуальними можливостями особистості та ін[49].

Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій стає дедалі важливішим аспектом підготовки викладачів. Майбутні педагоги навчаються ефективно комунікувати за допомогою цифрових платформ, що дозволяє їм будувати професійні зв'язки не лише в реальних умовах, але й у віртуальному середовищі. Це формує у них навички ведення конструктивного діалогу, дотримання етичних норм та правил комунікації в цифровому просторі [47].

Рефлексія є невід'ємною частиною формування культури професійного спілкування. Вона дозволяє майбутнім викладачам аналізувати власну комунікативну поведінку, оцінювати рівень сформованих навичок та визначати напрями для подальшого вдосконалення. Це може відбуватися через самоаналіз після уроків або через обговорення з наставниками та колегами, що дає можливість критично оцінювати власні успіхи і помилки.

Враховуючи вищезазначене, особливу увагу слід приділити ключовим якостям, якими повинен володіти педагог для ефективного здійснення професійної комунікації в освітньому середовищі [22]. Серед цих якостей варто виокремити емпатію, що дозволяє педагогу глибше розуміти емоційні стани студентів, сприяючи створенню підтримуючої та комфортної атмосфери в процесі навчання. Доброзичливість, як моральна характеристика, допомагає встановити довірливі взаємини з студентами, що є основою для формування позитивного педагогічного середовища.

Автентичність викладача, що полягає в його здатності залишатися собою та демонструвати щирість у спілкуванні, є важливим фактором у забезпеченні довіри та поваги з боку студентів. Конкретність у вираженні думок та формулюванні завдань дозволяє уникати непорозумінь і забезпечує чіткість педагогічних вимог, що підвищує ефективність комунікації.

Ініціативність викладача, зокрема в процесі організації навчального процесу, стимулює студентів до активної участі в навчанні, сприяючи розвитку їхньої самостійності та відповідальності. Безпосередність у спілкуванні, яка проявляється у природності взаємодії без зайвої формальності, допомагає педагогу бути ближчим до студентів, полегшуючи обговорення складних чи важливих тем.

Відкритість викладача є необхідною для налагодження взаєморозуміння та забезпечення зворотного зв'язку, що дозволяє коригувати освітній процес відповідно до потреб студентів. Конфронтація, у даному контексті, передбачає вміння викладача адекватно реагувати на конфліктні

ситуації, конструктивно вирішуючи суперечності з метою підтримання гармонії в колективі та забезпечення позитивної динаміки взаємин.

Проте одних лише знань недостатньо для забезпечення ефективного педагогічного спілкування, оскільки на їх основі необхідно розвинути та закріпити відповідні комунікативні уміння [22]. Це є критично важливим етапом підготовки майбутніх викладачів, оскільки саме сформовані уміння дозволяють на практиці реалізовувати отримані теоретичні знання в умовах реальної педагогічної взаємодії.

Якість уваги, зокрема спостережливість та гнучкість, допомагають педагогу оперативно реагувати на зміни в поведінці студентів, адаптуючи методи та стилі спілкування залежно від ситуації. Уміння соціальної перцепції полягає у здатності викладача сприймати і розуміти емоційні та психологічні стани студентів, що сприяє побудові довірливих і продуктивних взаємин.

Особливо важливим є вміння адекватно моделювати особистість студента, його психічний стан за зовнішніми ознаками. Це дозволяє педагогу не лише краще розуміти індивідуальні особливості кожного студента, але й коригувати власні педагогічні впливи для досягнення максимального результату у навчанні та вихованні. Уміння «подати себе» у спілкуванні з студентами є необхідним для формування авторитету та побудови ефективного педагогічного діалогу, що базується на повазі та взаєморозумінні [40].

Уміння мовного та немовного спілкування є ключовими для забезпечення точності та зрозумілості педагогічних повідомлень, а також для створення комфортної комунікативної атмосфери, яка сприяє відкритому обміну думками між педагогом і студентами. Нарешті, «гностичні» уміння, пов'язані з усвідомленням, систематизацією та передачею інформації, дозволяють педагогу забезпечувати ефективний процес навчання, підлаштовуючи інформаційний потік до рівня сприйняття студентів і забезпечуючи його максимально ефективно засвоєння.

Однак, недостатньо лише знати, якими уміннями та навичками повинен володіти педагог. Необхідно активно формувати ці уміння і навички в процесі підготовки майбутніх фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах. На думку Клавдії Джеджера, важливою складовою такої підготовки є спеціалізовані курси, які сприяють формуванню культури спілкування [22]. Зокрема, основою цієї системи можуть бути курси, спрямовані на розвиток комунікативних компетентностей студентів. Наприклад, спецкурс «Основи етики і психології спілкування» може бути ефективним для студентів другого курсу, оскільки він допомагає створити базову модель культури спілкування. Для студентів третього та четвертого курсів доцільним є курс «Етика ділового спілкування», який сприяє формуванню моделей професійного та ділового спілкування. На п'ятому курсі, курс «Професійна етика» завершує процес формування навичок професійного спілкування, що є необхідним для успішної педагогічної діяльності.

Запропонована система спеціалізованих курсів створює підґрунтя для систематизації роботи з розвитку культури спілкування у студентів педагогічних спеціальностей. Проте, на нашу думку, варто додатково включити до навчальних програм такі дисципліни, як «Іміджологія» та «Конфліктологія», оскільки вивченню цих предметів не приділяється достатньо уваги, що робить курс з культури спілкування неповним.

Крім цього, важливе значення має впровадження акторського тренінгу у підготовку викладачів. Вчені казують на важливість здатності викладача ефективно доносити інформацію до студентів, що робить акторський тренінг важливим елементом підготовки [22]. Введення інтерактивних методик у викладання професійних дисциплін дозволяє змінити ставлення студентів до процесу навчання, перетворюючи їх на активних учасників, а не пасивних споживачів знань. Це сприяє розвитку творчого підходу до вирішення педагогічних завдань.

Форми та методи навчання у сучасній педагогіці поділяються на традиційні та нетрадиційні [22]. Викладачі закладів вищої освіти повинні

обирати такі форми і методи, які дозволять студентам проявляти активність, самостійність та творчість. Традиційні методи, такі як лекції, бесіди та консультації, можуть бути доповнені специфічними інтерактивними методиками, зокрема бригадним навчанням, відеоконфронтацією, аналізом конкретних ситуацій, діловими іграми, дискусіями, мозковими атаками тощо. Застосування цих методик сприяє не лише засвоєнню нового матеріалу, але й перевірці знань, формуванню критичного мислення та самостійності у прийнятті рішень[42].

Інтерактивне навчання відбувається в умовах постійної активної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, що сприяє формуванню нестандартного, креативного мислення. Це зумовлено тим, що освітній процес є динамічною системою педагогічних ситуацій, які постійно змінюються, що вимагає від викладачів гнучкості, концептуального мислення та вміння знаходити нові підходи до вирішення проблем. Формування такого професійного мислення є складнішим завданням, ніж просто засвоєння знань, оскільки студенти часто стикаються з труднощами у прийнятті самостійних рішень, відходженні від шаблонів та висловленні власних незалежних суджень у педагогічних ситуаціях.

Висновки до розділу 2

Розвиток культури професійного спілкування майбутніх викладачів є комплексним процесом, що охоплює як зовнішні (педагогічні) умови, так і внутрішні (психологічні) чинники. Педагогічні умови сприяють створенню середовища для активної професійної взаємодії, яка дозволяє викладачам формувати навички комунікації через різноманітні освітні заходи та практичну діяльність. Психологічні умови, у свою чергу, включають розвиток рефлексії, гнучкості, інтернальності, що дозволяє викладачам краще адаптуватися до різних ситуацій і ефективніше спілкуватися з студентами. Особлива увага приділяється творчості та гнучкості як ключовим

психологічним характеристикам викладача, що впливають на його здатність вирішувати комунікативні завдання та сприяти розвитку студентів.

У процесі формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів було визначено кілька ключових аспектів, які є основоположними для їхньої успішної професійної діяльності.

Освітній процес у закладах вищої освіти створює умови для практичного засвоєння мовленнєвих та комунікативних компетентностей, необхідних у педагогічній практиці. Практична підготовка в умовах реального освітнього середовища є важливим етапом, де майбутні педагоги мають можливість застосовувати теоретичні знання на практиці. Значну роль у сучасній підготовці викладачів відіграють інформаційно-комунікаційні технології. Нарешті, рефлексія є ключовим механізмом для вдосконалення професійного спілкування.

Такі курси, як «Основи етики і психології спілкування», «Етика ділового спілкування» та «Професійна етика», створюють систему, що забезпечує послідовне засвоєння студентами навичок професійного спілкування. Проте для повноти підготовки варто включити до навчальних планів дисципліни «Іміджологія» та «Конфліктологія», а також акторський тренінг, що підвищить здатність викладачів ефективно доносити свої думки до студентів.

Інтерактивні методи навчання, що базуються на активній взаємодії студентів, є важливою складовою сучасної педагогічної освіти. Використання таких методів дає можливість не лише якісно засвоювати нові знання, а й розвивати професійне мислення студентів, що є необхідним для їхньої майбутньої педагогічної діяльності.

Розвиток культури професійного спілкування майбутніх викладачів у процесі навчання забезпечується низкою умов, які можна поділити на дві групи: зовнішні (педагогічні) і внутрішні (психологічні).

Педагогічні умови визначаються як середовище, в якому компоненти освітнього процесу представлені в найкращій взаємодії і яке дає змогу

педагогу плідно працювати, керувати навчальним процесом, а студентам – успішно працювати. Серед таких умов виділяють організацію творчої, інтерактивної взаємодії суб’єктів освітнього процесу; гуманістична та творча спрямованість освітнього середовища, стимулювання комунікативних потреб студента, формування його комунікативного досвіду; залучення майбутніх викладачів до різноманітних видів педагогічної практики та навчально-дослідницької роботи тощо.

Поряд із зовнішніми (педагогічними) умовами існують не менш значущі, внутрішні (психологічні) умови розвитку культури професійного спілкування студентів. У складі культури професійного спілкування виділяють рефлексивність викладача. Рефлексія – розумовий (раціональний) процес, спрямований на аналіз, розуміння, самоусвідомлення: власних дій, поведінки, мовлення, переживань, почуттів, станів тощо. Як ще одну психологічну складову культури професійного спілкування викладача виділяють педагогічну гнучкість [43]. Педагогічна гнучкість – це складне багатоаспектне психічне утворення, яке визначає здатність викладача легко відмовлятися від неадекватних ситуації та завданням поведінки, способів мислення та емоційного реагування та виробляти або сприймати нові, оригінальні підходи до вирішення проблемної ситуації при незмінних умовах. принципи та моральні основи життєдіяльності.

Отже, формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів є багатограним процесом, який включає навчання в аудиторіях, практичний досвід, використання сучасних технологій та постійну рефлексію.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

3.1. Організація та методи дослідження

Метою експериментального дослідження було виявлення ефективності спеціально розробленої програми формування культури професійного спілкування у майбутніх викладачів. Основним завданням було порівняння рівня комунікативної компетентності, потреби у спілкуванні, емоційних проблем під час комунікації та рівня конфліктності студентів до і після проходження програми у двох групах: експериментальній та контрольній.

Дослідження проводилося серед студентів гуманітарно-педагогічного факультету. До вибірки увійшло 30 студентів, які навчаються у магістратурі за спеціальністю «011 Освітні, педагогічні науки» (ОПП «Педагогіка вищої школи» Національного університету біоресурсів і природокористування України. Всі студенти були випадково розподілені на дві групи: експериментальна група (15 осіб), яка брала участь у програмі, спрямованій на формування культури професійного спілкування; контрольна група (15 осіб), яка не брала участі у програмі (період бездії).

Для оцінки впливу програми на культуру професійного спілкування майбутніх викладачів використовувалися наступні методики:

Методика «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей – КОС» (В. Синявського, Б. Федоришина) оцінює рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей, що проявляються в різних сферах діяльності, поведінки та міжособистісного спілкування.

Методика містить 40 питань. Дослідження може проводитися як індивідуально, так і в групі, час проведення дослідження – 10-15 хвилин.

Респондентам роздають бланки для відповідей і зачитують інструкцію: «Вам необхідно відповісти на всі запропоновані питання. Вільно

висловлюйте свою думку з кожного питання й відповідайте так: якщо Ваша відповідь на питання позитивна (Ви згодні), то у відповідній клітинці реєстраційного бланка поставте плюс (+), якщо ж Ваша відповідь негативна (Ви не згодні) – поставте знак мінус (-). Слідкуйте, щоб номер питання та номер клітинки, в яку Ви записуєте свою відповідь, співпадали. Майте на увазі, що питання мають загальний характер і не можуть містити всіх необхідних подробиць. Тому уявіть собі типові ситуації та не замислюйтеся над деталями. Не слід витратити багато часу на обмірковування, відповідайте швидко. Можливо, на деякі питання Вам буде важко відповісти. Тому намагайтеся дати ту відповідь, якій Ви вважаєте, що можете віддати перевагу. При відповіді на будь-яке з цих питань звертайте увагу на його перші слова. Ваша відповідь має бути точно узгоджена з ними. Відповідаючи на питання, не намагайтеся справити заздалегідь приємне враження. Для нас важлива не конкретна відповідь, а сумарний бал за серією питань.

Обробка результатів, при якій ми враховували тільки відповіді, які, за ключем, відносяться до визначення комунікативних схильностей.

При аналізі отриманих результатів необхідно враховувати такі параметри:

1. Респонденти, які отримали оцінку 1, характеризуються низьким рівнем прояву комунікативних схильностей.
2. Респондентам, що отримали оцінку 2, комунікативні схильності притаманні на рівні нижче середнього.
3. Для респондентів, які отримали оцінку 3, характерний середній рівень прояву комунікативних схильностей.
4. Респонденти, які отримали оцінку 4, належать до групи з високим рівнем прояву комунікативних схильностей.
5. Респонденти, які отримали вищу оцінку 5, володіють дуже високим рівнем прояву комунікативних схильностей.

Опитувальник «Емоційні проблеми у спілкуванні» (В. В. Бойко).

Мета: визначити наявність емоційних бар'єрів у процесі спілкування студентів та ступінь їхньої емоційної регуляції у комунікативних ситуаціях.

Опис: опитувальник спрямований на діагностику емоційних труднощів, що можуть виникати під час комунікації, таких як стрес, тривожність, агресія або страх перед взаємодією з іншими. Для викладачів здатність керувати своїми емоціями під час спілкування є критичною, оскільки емоційна нестабільність може негативно вплинути на освітній процес.

Завдання методики: оцінити, чи допоможе програма зменшити емоційні труднощі у комунікації та сприяти розвитку емоційної стійкості.

1. Методика «Діагностика рівня конфліктності особистості»

Мета: визначити рівень конфліктності студентів, тобто їх схильність до виникнення конфліктних ситуацій у спілкуванні.

Опис: методика оцінює схильність до конфліктів, готовність до конструктивного або деструктивного вирішення суперечностей. У професійній діяльності викладача важливо вміти попереджати та вирішувати конфлікти, тому низький рівень конфліктності є показником зрілої комунікативної компетентності.

Завдання методики: оцінити, чи вплине програма на рівень конфліктності та чи допоможе знизити агресивність та конфліктність студентів у педагогічній комунікації.

На початковому етапі дослідження всі студенти з обох груп – експериментальної та контрольної – пройшли тестування за допомогою відповідних методик. Це дозволило отримати базові дані про їх комунікативну компетентність, потребу у спілкуванні, емоційні проблеми та рівень конфліктності. Під час експериментального етапу студенти експериментальної групи взяли участь у програмі, спрямованій на формування культури професійного спілкування. Ця програма включала лекції, тренінги, практичні заняття та рольові ігри, тоді як студенти контрольної групи не брали участі у програмі та функціонували у звичних умовах. На фінальному етапі всі студенти знову пройшли тестування за тими

ж методиками, що й на початковому етапі. Це дало змогу оцінити зміни в їхній комунікативній компетентності, потребі у спілкуванні, наявності емоційних проблем та рівні конфліктності.

Отримані дані підлягали кількісній та якісній обробці з використанням методів статистичного аналізу. Аналіз змін у рівнях комунікативної компетентності, потреби у спілкуванні, емоційних проблем та конфліктності дозволив оцінити вплив програми та зробити висновки щодо її ефективності.

3.2. Запровадження програми з формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів

У рамках експериментального дослідження була розроблена програма, що спрямована на розвиток комунікативних навичок, що дозволяють педагогам ефективно взаємодіяти з студентами, колегами та батьками. Вона включає методи самопізнання, аналізу власної комунікації та коригування поведінки, що сприятиме підвищенню професійної компетентності та створенню позитивного навчального середовища.

Програма «Формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів»

Пояснювальна записка

Основною метою підготовки майбутніх викладачів у вищих навчальних закладах є формування висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно здійснювати педагогічну діяльність та забезпечувати якісне виховання молодого покоління. Професійна підготовка майбутніх викладачів повинна не лише ґрунтуватися на оволодінні фаховими знаннями, а й передбачати розвиток культури професійного спілкування, яке є одним із ключових аспектів успішної педагогічної діяльності. Важливість цього завдання відображена в Законі України «Про освіту», а також у стратегії професійного розвитку викладачів, що враховує сучасні тенденції в освітньому середовищі.

Мета полягає у формуванні культури професійного спілкування майбутніх викладачів як необхідної складової їхньої педагогічної майстерності. Це включає розвиток таких якостей, як толерантність, емпатія, вміння взаємодіяти з студентами, батьками та колегами в різноманітних освітніх ситуаціях, а також удосконалення комунікативної компетентності, яка базується на професійній та педагогічній етиці.

Культура професійного спілкування викладача — це система норм, принципів і правил поведінки в процесі освітньої діяльності, яка передбачає як вербальні, так і невербальні аспекти комунікації. Важливим аспектом є також міжособистісна комунікація, розвиток емоційної стійкості та вміння вирішувати конфліктні ситуації.

Актуальність полягає в тому, що сучасний педагог повинен бути готовий до взаємодії з різними соціальними групами, а також до міжкультурної комунікації, враховуючи різноманітність освітнього середовища та виклики глобалізації. Формування культури професійного спілкування є важливою передумовою успішної взаємодії викладача з усіма учасниками освітнього процесу.

Завдання:

1. Виховати в студентів розуміння етичних норм професійної комунікації.
2. Ознайомити з основними теоретичними засадами культури професійного спілкування.
3. Розвинути практичні навички ефективного вербального та невербального спілкування.
4. Формувати вміння управляти комунікативними процесами у педагогічній діяльності.
5. Сприяти розвитку емпатії та емоційної стійкості в професійному спілкуванні.

Структура програми передбачає 54 години практичних занять, 8 годин індивідуальної роботи та 16 годин самостійної роботи студентів. Основною формою контролю є залік наприкінці курсу, а також підсумковий екзамен.

Методи навчання включають лекції, практичні заняття, бесіди, диспути, консультації, а також активні методи навчання, такі як ділові ігри, моделювання професійних ситуацій, організація круглих столів, науково-практичних конференцій тощо.

Практична частина курсу спрямована на оволодіння студентами конкретними комунікативними вміннями, що необхідні для професійної діяльності викладача. Зміст самостійної роботи студентів передбачає виконання творчих завдань, таких як розробка освітніх проєктів, участь у ділових іграх, підготовка презентацій.

Очікувані результати:

1. Студенти набудуть вміння ефективного спілкування, яке сприятиме підвищенню якості освітнього процесу.
2. Вони навчатимуться адаптувати свою комунікативну поведінку залежно від вікових та індивідуальних особливостей студентів, ситуацій взаємодії.
3. Формування культури професійного спілкування допоможе майбутнім викладачам створювати позитивний психологічний клімат в освітньому середовищі.

Педагогічні умови для ефективного реалізації курсу включають:

- забезпечення зв'язку між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням у професійній діяльності;
- стимулювання творчої активності та розвитку критичного мислення студентів;
- інтеграцію сучасних педагогічних та інформаційних технологій у освітній процес.

Таблиця 3.1

Тематичний план до програми «Формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів»

№	Назва теми	Зміст теми	Кількість годин
1	Вступ. Сутність і значення професійного спілкування в діяльності викладача	Визначення культури професійного спілкування; роль і значення комунікативних компетентностей у професійній діяльності викладача; основи педагогічного етикету	4
2	Комунікативна компетентність як основа професійного спілкування викладача	Поняття комунікативної компетентності, її структура та роль у професійній діяльності викладача; фактори, що впливають на ефективність педагогічного спілкування	6
3	Психологічні особливості професійного спілкування викладача	Основи психології спілкування; міжособистісна взаємодія та її вплив на освітній процес; моделі та стилі спілкування викладача	8
4	Вербальні та невербальні засоби спілкування	Вербальні засоби комунікації: мовленнєві засоби, риторика; невербальні засоби: міміка, жести, поза, інтонація; особливості їх використання у професійному спілкуванні	6
5	Конфлікти в педагогічній діяльності: причини, профілактика, шляхи вирішення	Види педагогічних конфліктів, причини їх виникнення; методи профілактики та вирішення конфліктних ситуацій в студентському колективі	6
6	Етика професійного спілкування викладача	Професійна етика викладача, її норми та принципи; педагогічний такт, толерантність, повага до студентів і колег	4
7	Особливості професійного спілкування з студентами різних вікових груп	Психолого-педагогічні особливості спілкування з студентами молодшого, середнього та старшого шкільного віку; адаптація стилю спілкування до вікових особливостей	6
8	Професійне самовдосконалення викладача в сфері спілкування	Методи саморозвитку та саморегуляції; роль рефлексії в удосконаленні культури професійного спілкування	4
9	Практика професійного спілкування: моделювання педагогічних ситуацій	Практичні завдання: аналіз та моделювання педагогічних ситуацій; ділові ігри, тренінги, обговорення реальних ситуацій із педагогічної практики	10

Зміст теоретичної частини програми

1. Вступ. Сутність і значення професійного спілкування в діяльності викладача:

- поняття культури професійного спілкування;
- значення спілкування у професійній діяльності викладача;
- основні функції педагогічного спілкування (інформаційна, виховна, регулятивна, мотиваційна);
- педагогічний етикет як основа професійного спілкування.

2. Комунікативна компетентність як основа професійного спілкування викладача:

- поняття комунікативної компетентності та її складові (знання, навички, здібності);
- роль комунікативної компетентності у формуванні педагогічного авторитету;
- фактори, що впливають на ефективність педагогічного спілкування;
- способи розвитку комунікативної компетентності майбутніх викладачів.

3. Психологічні особливості професійного спілкування викладача:

- основи психології спілкування;
- поняття міжособистісної взаємодії;
- стилі педагогічного спілкування (авторитарний, демократичний, ліберальний);
- вплив стилю спілкування на освітній процес.

4. Вербальні та невербальні засоби спілкування:

- вербальні засоби комунікації: мовленнєві засоби, риторика, структура педагогічного діалогу;
- невербальні засоби: міміка, жести, пози, інтонація та їх роль у педагогічній взаємодії;

— поєднання вербальних і невербальних засобів для досягнення ефективного педагогічного спілкування.

5. Конфлікти в педагогічній діяльності: причини, профілактика, шляхи вирішення:

— види педагогічних конфліктів: між учителем і студентом, між студентами, між учителем і батьками;

— причини виникнення конфліктів у педагогічній діяльності;

— методи профілактики та вирішення конфліктів;

— стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях.

6. Етика професійного спілкування викладача:

— професійна етика викладача та її основні принципи (доброзичливість, толерантність, повага);

— педагогічний такт як важливий елемент професійного спілкування;

— повага до особистості студента та колег;

— етичні норми спілкування у педагогічній діяльності.

7. Особливості професійного спілкування з студентами різних вікових груп:

— психолого-педагогічні особливості студентів молодшого, середнього та старшого шкільного віку;

— особливості комунікації з студентами різних вікових груп;

— методи адаптації стилю спілкування до вікових особливостей студентів.

8. Професійне самовдосконалення викладача в сфері спілкування:

— методи саморозвитку та саморегуляції у сфері професійного спілкування;

— значення рефлексії для вдосконалення професійної діяльності викладача;

— практики самоаналізу та вдосконалення комунікативних навичок[46].

Зміст практичної частини програми

1. Практичні завдання на розвиток комунікативної компетентності:
 - виконання вправ для розвитку вербальних і невербальних навичок спілкування;
 - рольові ігри на відпрацювання основ педагогічного діалогу;
 - виконання індивідуальних і групових завдань, спрямованих на покращення комунікативних здібностей.
2. Моделювання педагогічних ситуацій:
 - аналіз конкретних педагогічних ситуацій з реальної практики;
 - моделювання та відпрацювання сценаріїв вирішення конфліктних ситуацій у класі;
 - вправи на обговорення педагогічних проблем і шляхів їх вирішення в умовах класної та позакласної роботи.
3. Ділові ігри з елементами професійного спілкування:
 - проведення ділових ігор, спрямованих на відпрацювання різних стилів педагогічного спілкування;
 - використання методів тренінгу для формування навичок вирішення конфліктних ситуацій;
 - відтворення педагогічних ситуацій з практичної діяльності та пошук оптимальних рішень.
4. Тренінги з розвитку комунікативних навичок:
 - проведення тренінгових занять для вдосконалення навичок невербальної комунікації (контроль жестів, міміки, інтонації);
 - тренінги на розвиток навичок активного слухання, зворотного зв'язку;
 - виконання вправ на розвиток емоційної стійкості та стресостійкості у процесі спілкування з студентами та колегами.
5. Практичне вирішення конфліктів у педагогічній діяльності:
 - виконання вправ з аналізу причин конфліктів та пошуку шляхів їх вирішення;

- сценарії вирішення конфліктів у навчальному середовищі: викладач-здобувач, здобувач-здобувач, викладач-батьки;
 - відпрацювання навичок конструктивного спілкування в умовах конфлікту.
6. Індивідуальні завдання на самовдосконалення:
- самоаналіз комунікативних здібностей учасників курсу;
 - створення плану індивідуального самовдосконалення в сфері педагогічного спілкування;
 - виконання рефлексивних вправ для підвищення ефективності професійної діяльності.

Практична частина програми має на меті закріплення теоретичних знань через відпрацювання їх у конкретних педагогічних ситуаціях, що дозволяє формувати професійні навички в умовах моделювання реальних умов.

Отже, програма базується на систематичному підході до розвитку ключових комунікативних навичок. Основний акцент зроблено на практичному відпрацюванні навичок через тренінги, моделювання педагогічних ситуацій та ділові ігри. Програма охоплює різні аспекти спілкування, включаючи вербальні та невербальні засоби, вирішення конфліктів і формування етичних норм взаємодії. Така структура спрямована на поступове вдосконалення професійної комунікативної компетентності студентів та забезпечення їх готовності до взаємодії в реальних умовах педагогічної діяльності.

3.3. Аналіз результатів дослідження

Першою було проведено методичку «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей – КОС» (В. Синявського, Б. Федоришина) з метою визначення рівня комунікативних здібностей респондентів, тобто здатності до ефективної взаємодії та спілкування в соціальних ситуаціях. Результати продемонстровані на табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Результати респондентів за методикою «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей – КОС» (В. Синявського, Б. Федоришина)

Респондент	Експериментальна (До)	Експериментальна (Після)	Контрольна (До)	Контрольна (Після)
1	2	3	3	5
2	3	3	3	3
3	3	4	2	4
4	4	4	2	3
5	2	4	4	4
6	2	3	4	5
7	3	3	4	5
8	4	5	3	4
9	4	5	2	4
10	3	5	4	4
11	4	4	3	4
12	3	4	5	5
13	5	5	3	4
14	5	5	5	5
15	4	5	2	3

Тест був проведений як у експериментальній, так і у контрольній групах на двох етапах – до початку впровадження програми (періоду бездії) та після її завершення. Середні значення продемонстровані на табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Середні значення респондентів обох груп за методикою «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей – КОС» (В. Синявського, Б. Федоришина)

Експериментальна (До)	Експериментальна (Після)	Контрольна (До)	Контрольна (Після)
3.4	4.1	3.5	4.1

Аналізуючи середні значення респондентів, можна помітити, що в експериментальній групі після проведення програми середній показник підвищився з 3.4 до 4.1, що свідчить про значне покращення комунікативних навичок. У контрольній групі також спостерігалось незначне зростання – з 3.5 до 4.1, але воно не є статистично значущим.

Наступним було проведено опитувальник «Емоційні проблеми у спілкуванні» (В. В. Бойко) з метою виявити рівень емоційних труднощів, які можуть виникати у респондентів під час спілкування. Результати респондентів продемонстровано на табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Результати респондентів за опитувальником «Емоційні проблеми у спілкуванні» (В. В. Бойко)

Респондент	Експериментальна (До)	Експериментальна (Після)	Контрольна (До)	Контрольна (Після)
1	6	7	11	6
2	19	23	24	20
3	14	2	16	8
4	10	21	9	6
5	7	20	15	17
6	20	1	14	3
7	6	23	14	24
8	25	11	18	13
9	18	5	11	17
10	22	1	22	25
11	10	20	19	8
12	10	0	24	25
13	23	11	2	20
14	20	25	4	1
15	3	21	18	19

Середні значення продемонстровані на табл. 3.5 та рис. 3.1.

Таблиця 3.5

Середні значення респондентів обох груп за опитувальником «Емоційні проблеми у спілкуванні» (В. В. Бойко)

Експериментальна (До)	Експериментальна (Після)	Контрольна (До)	Контрольна (Після)
14.2	12.7	14.7	14.1

Аналіз середніх значень показав, що в експериментальній групі після проведення програми рівень емоційних проблем знизився з 14.2 до 12.7, що свідчить про покращення емоційного стану під час спілкування. У контрольній групі також спостерігається невелике зниження – з 14.7 до 14.1.

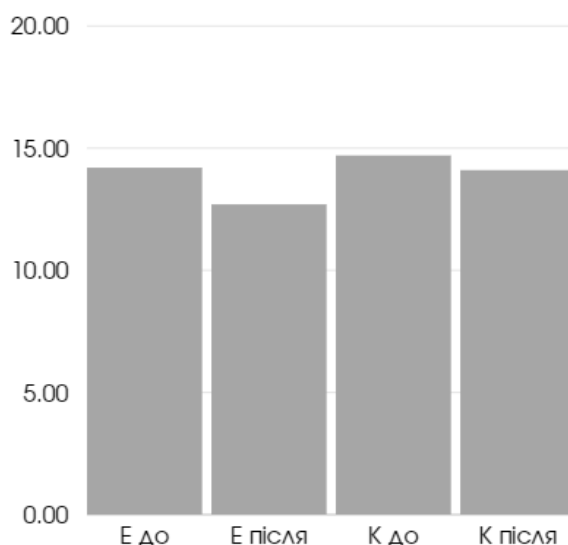

Рисунок 3.1. Порівняння середніх значень респондентів обох груп за опитувальником «Емоційні проблеми у спілкуванні» (В. В. Бойко).

Результати свідчать про зменшення емоційних проблем у спілкуванні в експериментальній групі, що підкреслює ефективність програми у покращенні емоційної складової комунікації.

Останньою було проведено методику «Діагностика рівня конфліктності особистості» з метою визначення рівня конфліктності респондентів. Результати респондентів продемонстровано на табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Результати респондентів за методикою «Діагностика рівня конфліктності особистості»

Респондент	Експериментальна (До)	Експериментальна (Після)	Контрольна (До)	Контрольна (Після)
1	27	16	33	18
2	29	14	32	29
3	41	16	18	14
4	27	38	38	36
5	35	20	16	19
6	31	31	27	19
7	16	42	14	18

8	40	14	17	29
9	15	29	16	30
10	36	18	18	23
11	26	20	42	22
12	36	19	25	21
13	30	30	41	18
14	41	34	28	37
15	42	42	29	32

Середні значення продемонстровані на табл. 3.7 та рис. 3.2.

Таблиця 3.7

**Середні значення респондентів обох груп за методикою
«Діагностика рівня конфліктності особистості»**

Експериментальна (До)	Експериментальна (Після)	Контрольна (До)	Контрольна (Після)
29.4	25.5	26.2	24.3

Результати свідчать про зниження рівня конфліктності в експериментальній групі з 29.4 до 25.5 після проведення програми. У контрольній групі спостерігається незначне зменшення рівня конфліктності – з 26.2 до 24.3. Це свідчить про те, що програма сприяла зниженню рівня конфліктності у респондентів експериментальної групи.

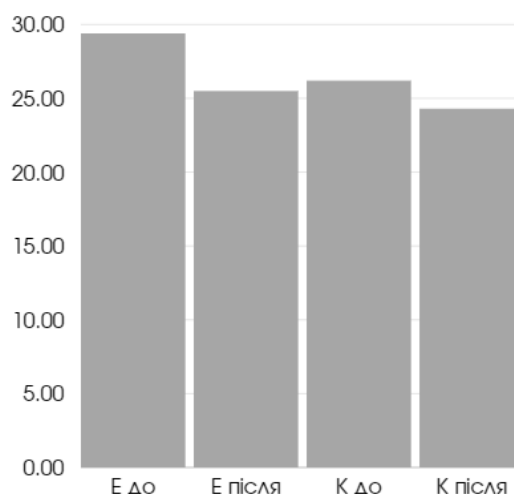

Рисунок 3.2. Порівняння середніх значень респондентів обох груп за методикою «Діагностика рівня конфліктності особистості»

Зниження рівня конфліктності в експериментальній групі свідчить про позитивний вплив програми на комунікативну взаємодію учасників, що проявляється у зменшенні конфліктних ситуацій.

Отже, результати експериментального дослідження свідчать про ефективність програми, спрямованої на формування комунікативних навичок. Учасники експериментальної групи продемонстрували значне покращення рівня комунікабельності, зростання потреби у спілкуванні, зниження емоційних труднощів та конфліктності в комунікативній взаємодії. Це свідчить про те, що програма є дієвим інструментом розвитку культури професійного спілкування.

3.4. Рекомендації щодо формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів

Формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів є важливим елементом підготовки до педагогічної діяльності, оскільки успіх у професії багато в чому залежить від вміння ефективно взаємодіяти з студентами, колегами та батьками. Культура спілкування передбачає не лише технічне володіння мовою, а й здатність до побудови конструктивного діалогу, врахування індивідуальних особливостей співрозмовника та створення позитивного емоційного клімату в процесі взаємодії [41, с. 128].

Психологи вважають, що здатність до мовленнєвого спілкування має природжену основу, проте її розвиток вимагає систематичного виховання та самовиховання [25, с. 189].

Класифікація умінь охоплює [22, с. 3]:

- здатність керувати своєю поведінкою, контролювати емоції та поведінкові реакції у процесі взаємодії;
- вміння бути гнучкими, помічати нюанси у поведінці та емоціях співрозмовників, що допомагає у правильному розумінні ситуації;
- здатність правильно сприймати та інтерпретувати поведінку інших людей, розуміти їхні мотиви та емоційні стани;

- уміння адекватно оцінювати внутрішній стан студента на основі його зовнішніх проявів, що дозволяє вчасно реагувати на проблеми чи зміни в настрої;
- здатність викладачів ефективно взаємодіяти з студентами, формувати позитивний образ себе через мову, жести та загальну поведінку;
- навички грамотного використання вербальних і невербальних засобів комунікації для досягнення порозуміння з студентами;
- здатність систематизувати, усвідомлювати та передавати інформацію у доступній і зрозумілій формі.

Для майбутніх викладачів знання про ці уміння є необхідним фундаментом, однак лише знань недостатньо. Потрібно активно розвивати ці навички у процесі навчання.

Однак, у процесі підготовки також слід використовувати інші підходи, такі як впровадження тренінгів з розвитку комунікативних навичок, що мають на меті практичне відпрацювання отриманих знань. Це можуть бути тренінги з активного слухання, невербальної комунікації, розвитку емоційної стійкості та стресостійкості. Також ефективним є моделювання педагогічних ситуацій та їх аналіз, під час якого учасники розбирають типові ситуації з педагогічної практики, обговорюють можливі шляхи вирішення та оцінюють різні стратегії комунікації. Індивідуальні та групові завдання, такі як рольові або ділові ігри, спрямовані на розвиток комунікативних здібностей, допомагають майбутнім викладачам опрацювати різні стилі комунікації та їх застосування у різних педагогічних ситуаціях. Крім того, важливим компонентом є постійне самовдосконалення комунікативних навичок через самоаналіз і рефлексію, що дозволяє студентам вдосконалювати свою поведінку та застосовувати отримані знання у професійній діяльності.

Існує багато методик, які дозволяють оцінити рівень комунікабельності, і на підставі одержаних результатів можна розробити індивідуальну програму розвитку комунікативних навичок. Це важливо для викладачів, адже професійне спілкування потребує не тільки високого рівня

комунікативної компетентності, але й уміння адаптуватися до різних умов та аудиторії. Програма має враховувати індивідуальні особливості кожного викладача, його особисті якості та професійні цілі.

Одним із ключових етапів є самокоригування — здатність аналізувати свою комунікацію, виявляти недоліки та вдосконалювати її. Для цього майбутнім викладачам варто дотримуватись певних правил [25, с. 189]:

1. Формування почуття «ми».

Важливо демонструвати спільність поглядів та інтересів з студентами, що сприяє подоланню соціальних бар'єрів та створенню відчуття єдності для досягнення спільної мети. Така взаємодія підвищує рівень довіри та знижує рівень конфліктності.

2. Встановлення особистісного контакту.

Викладач має прагнути, щоб кожен здобувач освіти відчував себе почутим і зрозумілим. Це досягається як через мовні засоби (часте звернення на ім'я, підтримка думок студентів), так і через невербальне спілкування (візуальний контакт, відкрита постава). Індивідуальний підхід до студента підсилює його мотивацію до навчання та покращує якість спілкування.

3. Демонстрація власного ставлення.

Педагоги повинні бути уважними до того, як вони комунікують з студентами: усмішка, інтонація, жести мають бути дружніми, відкритими та підтримуючими. Це впливає на створення позитивної атмосфери в класі і формує довірливі стосунки між педагогом і студентами.

4. Показ яскравих цілей спільної діяльності.

Спільне визначення цілей допомагає створити чітке уявлення про перспективи співпраці. Це дає студентам відчуття значущості їхньої участі у навчальному процесі та підвищує їхню мотивацію.

5. Передача розуміння внутрішнього стану студентів.

Уміння викладача «зчитувати» настрій та емоційний стан студентів є важливим елементом професійної комунікації. Це дозволяє педагогу

коригувати свою поведінку, вчасно реагувати на проблеми та сприяти позитивній динаміці навчального процесу.

6. Постійний вияв інтересу до студентів.

Ефективна взаємодія передбачає ширий інтерес до думок та потреб студентів. Педагог має слухати їх, ставити запитання, співпереживати та підкреслювати позитивні моменти у їхніх досягненнях. Така увага зміцнює взаємодію та сприяє розвитку довіри.

7. Створення ситуацій успіху.

Для підтримки психологічного комфорту студентів педагог має надавати їм можливість досягати успіху, навіть у дрібницях. Постійне схвалення, акцент на індивідуальних досягненнях студента, зняття страху перед помилками – усе це сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання та спілкування.

Так, формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів є комплексним процесом, що вимагає не тільки розвитку комунікативних навичок, але й постійного самовдосконалення, глибокого розуміння психології спілкування, уміння адаптувати свою поведінку до умов професійної діяльності. Важливо, щоб педагоги не лише знали про техніки ефективного спілкування, але й практикували їх, роблячи процес навчання максимально ефективним і комфортним для всіх учасників.

Висновки до розділу 3

Було розроблено програму з формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів.

Програма спрямована на формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів, що є ключовим компонентом їхньої педагогічної майстерності. Метою програми є забезпечення майбутніх викладачів необхідними знаннями та навичками для ефективної комунікації у професійній сфері. Вона допомагає розвивати такі важливі риси, як толерантність, емпатія, здатність до взаємодії в різноманітних педагогічних

ситуаціях, а також удосконалювати комунікативну компетентність, яка ґрунтується на педагогічній етиці та правилах професійного спілкування.

Було проведено експериментальне дослідження з метою виявлення ефективності спеціально розробленої програми формування культури професійного спілкування у майбутніх викладачів.

За результатами дослідження було виявлено покращення за всіма показниками у експериментальній групі: зростання рівня комунікативності та потреби у спілкуванні, зниження емоційних проблем під час взаємодії, а також зменшення рівня конфліктності. Ці зміни свідчать про позитивний вплив програми на розвиток комунікативних здібностей респондентів. У контрольній групі спостерігалися лише незначні зміни, які не є статистично значущими, що підтверджує, що саме участь у програмі сприяла значним поліпшенням у комунікативній взаємодії учасників. Таким чином, можна зробити висновок, що розроблена програма є ефективним засобом розвитку комунікативних навичок та може бути рекомендована для подальшого застосування.

На основі результатів дослідження було розроблено рекомендації щодо формування культури професійного спілкування майбутніх викладачів. Вони включають розвиток здатності встановлювати особистісний контакт, підтримувати довірливі стосунки, демонструвати емпатію та інтерес до студентів, а також створювати позитивний емоційний клімат для успішної взаємодії.

ВИСНОВКИ

1. Проаналіовано теоретичні основи та сучасні наукові підходи до поняття культури професійного спілкування викладача вищої освіти, що дозволило з'ясувати сутність цього поняття як інтегрального феномену, який охоплює етичні, комунікативні та педагогічні складники, необхідні для ефективної взаємодії в освітньому середовищі.

Культура професійного спілкування майбутнього викладача забезпечує розвиток інтегративного та професійного мислення, розширення загальнокультурного кругозору, формування навичок професійного спілкування майбутнього фахівця. Педагогічне спілкування – це система обмеженої соціально-психологічної взаємодії викладача та студентів, змістом якої є обмін інформацією, надання виховного впливу, організація взаємин із застосуванням комунікативних засобів. Педагог є ініціатором цього процесу, організовує його та керує ним. Спілкування в педагогічній діяльності виступає як засіб вирішення виховних завдань, як соціально-психологічне забезпечення освітнього процесу і як спосіб організації взаємин викладача з здобувачами освіти, забезпечення успішності навчання і виховання.

Вивчено, що педагогічне спілкування має бути емоційно комфортним і особистісно розвиваючим. Професіоналізм спілкування викладача полягає в подоланні природних труднощів спілкування, зумовлених різницею рівня підготовки, умінні допомогти студентам набути впевненості у спілкуванні як повноправних партнерів викладача. Педагогу важливо пам'ятати, що оптимальне спілкування – це не вміння тримати дисципліну, а обмін духовними цінностями з студентами. Спільна мова з здобувачами освіти – це не мова наказів, а мова довіри. Усне мовлення є основним засобом педагогічного спілкування. Слово викладача має впливати на почуття і свідомість, повинно стимулювати мислення й уяву, створювати потребу в пошуковій діяльності.

2. Визначено структурні компоненти культури професійного спілкування майбутніх викладачів: знаннєвий, діяльнісний, мотиваційно-регулюючий, цільовий, організаційний, оцінний і продуктивний.

3. Розвиток культури професійного спілкування майбутніх викладачів у процесі навчання забезпечується низкою умов, які можна поділити на дві групи: зовнішні (педагогічні) і внутрішні (психологічні).

Педагогічні умови визначаються як середовище, в якому компоненти освітнього процесу представлені в найкращій взаємодії і яке дає змогу педагогу плідно працювати, керувати навчальним процесом, а студентам – успішно працювати. Серед таких умов виділяють організацію творчої, інтерактивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу; гуманістична та творча спрямованість освітнього середовища, стимулювання комунікативних потреб студента, формування його комунікативного досвіду; залучення майбутніх викладачів до різноманітних видів педагогічної практики та навчально-дослідницької роботи тощо.

Поряд із зовнішніми (педагогічними) умовами існують не менш значущі, внутрішні (психологічні) умови розвитку культури професійного спілкування студентів. У складі культури професійного спілкування виділяють рефлексивність викладача. Рефлексія – розумовий (раціональний) процес, спрямований на аналіз, розуміння, самоусвідомлення: власних дій, поведінки, мовлення, переживань, почуттів, станів тощо. Як ще одну психологічну складову культури професійного спілкування викладача виділяють педагогічну гнучкість.

Виявлено фактори, що сприяють або перешкоджають формуванню культури професійного спілкування під час підготовки майбутніх викладачів. Серед них сприятливе освітнє середовище, якість педагогічної практики, роль наставництва, рівень мотивації студентів, а також недостатня увага до інтерактивних методів навчання.

4. Розроблено методика формування культури професійного спілкування, що ґрунтується на програмі формування культури професійного

спілкування майбутніх викладачів та включає впровадження тренінгів з розвитку комунікативних навичок, що мають на меті практичне відпрацювання отриманих знань. Це можуть бути тренінги з активного слухання, невербальної комунікації, розвитку емоційної стійкості та стресостійкості. Також ефективним є моделювання педагогічних ситуацій та їх аналіз, під час якого учасники розбирають типові ситуації з педагогічної практики, обговорюють можливі шляхи вирішення та оцінюють різні стратегії комунікації. Індивідуальні та групові завдання, такі як рольові або ділові ігри, спрямовані на розвиток комунікативних здібностей, допомагають майбутнім викладачам опрацьовувати різні стилі комунікації та їх застосування у різних педагогічних ситуаціях. Крім того, важливим компонентом є постійне самовдосконалення комунікативних навичок через самоаналіз і рефлексію, що дозволяє студентам вдосконалювати свою поведінку та застосовувати отримані знання у професійній діяльності.

5. Проведено експериментальне дослідження щодо перевірки ефективності розробленої методики формування культури професійного спілкування. У результаті дослідження встановлено, що майбутні викладачі, які брали участь у програмі, значно підвищили рівень комунікативної компетентності, розуміння етичних норм і здатність до ефективної взаємодії в професійному середовищі.

Результати, отримані в ході теоретичних досліджень та експериментальної роботи, дають змогу зробити висновки про досягнення поставленої мети та завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: навчальний посібник для унтів. Львів: Світ, 1990. 232 с.
2. Бабич Н. Д. Культура фахового мовлення: навч. посіб. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 496 с.
3. Баклицький І. О. Психологія праці: підруч. Київ: Знання, 2008. 656 с.
4. Балл Г. О. Особистісна свобода і гуманізація освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 1. С. 2–4.
5. Бичок А. В. Роль культури при підготовці фахівців у ВНЗ. *Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів*. Тернопіль, 2007. С. 150–152.
6. Бібік Н. М. Кометентність у навчанні. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 408–409.
7. Бондар В. І. Процес навчання. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 745.
8. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підруч. Київ: КНЕУ, 2004.
9. Васильєва О.А. Психологія ділового спілкування: навч.-метод. посіб. Ізмаїл: ІДГУ, 2018.
10. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
11. Волкова Н. Професійно-педагогічна комунікація: навч. пос. Київ: Академія, 2006. 256 с.
12. Головаха Є.І. Психологія людського взаєморозуміння. Київ: Україна – Інститут соціології НАН України, 2002.
13. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 1998. 30 с.

14. Гриньова В. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України*. 2006. № 4. С. 58–61.
15. Гуменюк О. Психологія впливу: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 304 с.
16. Дусь Н. А. Формування культури педагогічного спілкування у студентів гуманітарно-педагогічного коледжу: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. Вінниця, 2008. 200 с.
17. Денисова А. А. Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. 60 с.
18. Євдокимов О. В. Нові педагогічні технології організації навчання студентів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Харків, 1997. 23 с.
19. Жорнова О. Формування студента як суб'єкта соціокультурної діяльності. *Вища освіта України*. 2007. № 2. С. 90–93.
20. Засєкіна Л.В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. Київ: ВСВ «Медицина», 2018. 216 с.
21. Завалевський Ю. Управління процесом професійного зростання вчителя. *Рідна школа*. 2012. № 4 – 5.
22. Зінченко С.В. Формування культури спілкування у процесі професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: зб. наук. прац.* 2015. Вип. 4. Частина 1. С. 137-140.
23. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: хрестоматія: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2006. 606 с.
24. Коваль А. П. Культура ділового мовлення: Писемне та усне ділове спілкування. Київ: Вища школа, 1982. 287 с.
25. Кость Ю.Ю. Формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів. *Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Мукачівський державний університет, 2023. Вип. 27. С. 188-190.

26. Комарова І. І. Формування у майбутніх учителів культури педагогічного спілкування: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2000. 189 с.
27. Корсакова О. К. Принципи навчання. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 713–714.
28. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.
29. Крукевич Л. Формування професійної самосвідомості у студентів коледжу. *Вища освіта України*. 2006. № 2. С. 94–98.
30. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посіб. Суми: Університет. книга, 2005. 221 с.
31. Кость Ю. Ю. Формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів. *Мукачівський державний університет*. С. 188-190.
32. Копусь О. А. Формування культури професійного спілкування майбутніх учителів засобами інтерактивних методів навчання. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2018. №4. С. 35-40.
33. Коць М. О. Комунікативна компетентність як складова професіоналізму майбутнього викладача. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 52-55.
34. Курова А. В. Психологія спілкування: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології. Одеса: Фенікс, 2020, 79 с.
35. Литвинова К. А., Сагарда В. В. Про деякі передумови формування педагогічної культури майбутніх вчителів. *Проблеми вищої школи: наук.-метод. зб.* Київ: Вища школа, 1994. 98 с.
36. Лузік Е. Методологічні основи гуманітарної підготовки спеціаліста технічного університету. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 14–19.

37. Малахов В. Етика спілкування: навч. посіб. Київ: Либідь, 2006. 400 с.
38. Матвієнко О. В. Створення моделі спеціаліста на засадах теорії освітньої інноватики. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 3. С. 44–52.
39. Могильний А. П. Культура і особистість: монографія. Київ: Вища школа, 2002. 304 с.
40. Нісімчук А. С., Падалка О. С. Педагогічна технологія: підруч. Київ: Четверта хвиля, 2003. 164 с.
41. Околович О.В. Теоретичні аспекти формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів. *Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Мукачівський державний університет. 2023. Вип. 27. С. 127-129.
42. Олексенко В. Ефективні шляхи вдосконалення змісту і форм підготовки спеціалістів ВНЗ. *Вища освіта України*. 2004. № 2. С. 66–70.
43. Основи практичної психології: підруч. для вузів. Київ: Либідь, 1999. 534 с.
44. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради. Київ: Либідь, 2002. 240 с.
45. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 291 с.
46. Рибалка С. В. Мова міміки, поглядів, жестів. Донецьк: БАО, 2006. 224 с.
47. Слюсаревський М. М. Основи соціальної психології: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2008. 495 с.
48. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів пед. навч. закладів. Тернопіль: підручники і посібники, 1996. 140 с.
49. Чайка В. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності: монографія. Тернопіль: ТНПУ, 2006. 275 с.
50. Чайка В., Темерівська Т. Технологія формування інтегративних якостей пізнавальної активності студентів. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка*. Тернопіль, 2004. С. 31–35.

51. Чайка В. М. Саморегуляція педагогічної діяльності як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя. *Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в Європейський освітній простір*. Тернопіль, 2007. С. 6–9.

52. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. *Вища освіта України*. 2006. № 2. С. 84–87.

53. Швед О. Комунікативний потенціал сучасного студента. *Психологія і суспільство*. 2002. № 2. С. 93–102.

ДОДАТКИ

Додаток А

«Оцінка комунікативних і організаторських схильностей – КОС» (В.В. Синявського і Б.О. Федоришина).

Методика оцінює рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей, що проявляються в різних сферах діяльності, поведінки та міжособистісного спілкування.

Для проведення дослідження необхідно підготувати опитувальник КОС і лист для відповідей. Експеримент може проводитися як індивідуально, так і в групі. Респондентам роздають бланки для відповідей і зачитують інструкцію.

Інструкція: “Вам необхідно відповісти на всі запропоновані питання. Вільно висловлюйте свою думку з кожного питання й відповідайте так: якщо Ваша відповідь на питання позитивна (Ви згодні), то у відповідній клітинці реєстраційного бланка поставте плюс (+), якщо ж Ваша відповідь негативна (Ви не згодні) – поставте знак мінус (-). Слідкуйте, щоб номер питання та номер клітинки, в яку Ви записуєте свою відповідь, співпадали. Майте на увазі, що питання мають загальний характер і не можуть містити всіх необхідних подробиць. Тому уявіть собі типові ситуації та не замислюйтеся над деталями. Не слід витратити багато часу на обмірковування, відповідайте швидко. Можливо, на деякі питання Вам буде важко відповісти. Тому намагайтеся дати ту відповідь, якій Ви вважаєте, що можете віддати перевагу. При відповіді на будь-яке з цих питань звертайте увагу на його перші слова. Ваша відповідь має бути точно узгоджена з ними. Відповідаючи на питання, не намагайтеся справити задалегідь приємне враження. Для нас важлива не конкретна відповідь, а сумарний бал за серією питань”.

Додаток Б**Опитувальник «Емоційні проблеми у спілкуванні» (В. В. Бойко)***Інструкція*

Досліджуваному пропонується прочитати наведені нижче судження та відповісти на них «так» або «ні».

Опитувальник

1. Зазвичай у кінці робочого дня на моєму обличчі помітна втома.
2. Буває, що при першому знайомстві емоції заважають мені справити більш сприятливий вплив на партнерів (розгублююся, бентежуся, замикаюся в собі або, навпаки, багато говорю, веду себе неприродно).
3. У спілкуванні мені часто бракує емоційності, виразності.
4. Мабуть, я здаюся оточуючим надмірно строгим.
5. Я в принципі проти того, щоб демонструвати чемність, якщо цього не хочеться.
6. Я зазвичай вмію приховати від інших спалахи емоцій.
7. Часто у спілкуванні з іншими я продовжую думати про щось своє.
8. Буває, що я хочу виразити іншому емоційну підтримку (увагу, співчуття, співпереживання), однак він цього не відчуває, не сприймає.
9. Часто в моїх очах або у виразі мого обличчя помітна заклопотаність.
10. У діловому спілкуванні я намагаюся приховати свої симпатії до партнерів.
11. Усі мої неприємні переживання, як правило, «намальовані» на моєму обличчі.
12. Якщо я захоплююся розмовою, то моя міміка стає надмірно красномовною, експресивною.
13. Мабуть, я дещо емоційно скутий.
14. Зазвичай я знаходжуся в стані нервової напруженості.
15. Як правило, я відчуваю дискомфорт, коли доводиться обмінюватися потисками рук у діловій обстановці.

16. Іноді близькі люди підказують мені: розслаб м'язи обличчя, не криви губи, не зморщуй обличчя тощо.

17. Розмовляючи, я надмірно жестикулюю.

18. В новій ситуації мені важко бути розкутим, природним.

19. Мабуть, моє обличчя часто виражає сум або стурбованість, хоч на душі у мене спокійно.

20. Мені важко дивитися в очі при спілкуванні з малознайомою людиною.

21. Якщо я хочу, то завжди можу приховати ворожість до поганої людини.

22. Мені часто буває чомусь весело без усякої причини.

23. Мені дуже просто зобразити за власним бажанням або за проханням інших різні вирази обличчя: сум, радість, переляк, розпач тощо.

24. Мені говорили, що мій погляд важко витримати.

25. Мені щось заважає виявляти теплоту, симпатію людині, навіть якщо ці почуття до неї відчуваю.

Оброблення даних. Підведіть підсумки самооцінювання за допомогою запропонованого ключа (бал 1 за кожний збіг вашої відповіді з наведеним нижче ключем).

Невміння керувати емоціями, дозувати їх (відповіді «так» на запитання 1, 11, 16 та «ні» на запитання 6, 21).

Неадекватний прояв емоцій (відповіді «так» на запитання 7, 12, 17, 22 та «ні» на запитання 2).

Негнучкість та невиразність емоцій (відповіді «так» на запитання 3, 8, 13, 18 та «ні» на запитання 23).

Домінування негативних емоцій (відповіді «так» на запитання 4, 9, 14, 19, 24).

Небажання зближуватися з людьми на емоційній основі (відповіді «так» на запитання 5, 10, 15, 20, 25).

Інтерпретація даних. Підрахуйте загальну суму набраних вами балів. Вона може коливатися в межах 0-25. Чим більше балів, тим очевидніші ваші емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні. Однак якщо ви набрали дуже мало балів (0-2), то це свідчить або про вашу нещирість у своїх відповідях, або про те, що ви надто погано знаєте себе. Якщо ви набрали не більше ніж 5 балів, то емоції, зазвичай, не заважають вам спілкуватися з іншими; 6-8 балів — у вас є деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні; 9-12 балів — свідчення того, що ваші «щоденні» емоції певною мірою ускладнюють взаємодію з людьми; 13 балів і більше — емоції шкодять встановленню контактів з ними, можливо, вам притаманні якісь дезорганізуючі реакції чи стани.

Методика «Діагностика рівня конфліктності особистості»*Інструкція*

Виберіть один з трьох запропонованих варіантів відповідей на питання і запишіть його, наприклад у такому вигляді: 1-А, 2-Б, 3-б і т.д.

1. Чи характерно для Вас прагнення до домінування, тобто до того, щоб підкорити своїй волі інших?

А. Ні. Б. Іноді. В. Так.

2. Чи є у Вашому колективі люди, які Вас побоюються, а можливо і ненавидять?

А. Так. Б. Важко визначитись. В. Ні.

3. Хто Ви у більшій мірі?

А. Заспокоюючий. Б. Принциповий. В. Діловитий.

4. Як часто Вам доводиться виступати з критичними судженнями?

А. Часто. Б. Іноколи. В. Рідко.

5. Що б для Вас було пріоритетним, якби Ви очолили новий колектив?

А. Розробив би програми роботи колективу на рік вперед і переконав колектив в її доцільності. Б. Вивчив би хто є хто і встановив би контакт з лідерами. В. Частіше би радився з людьми.

6. У випадку невдач, який стан для Вас найбільш характерний?

А. Песимізм. Б. Поганий настрій. В. Образа на себе.

7. Чи характерно для Вас прагнення відстоювати традицій Вашого колективу та притримуватись їх?

А. Так. Б. Скоріше так. В. Ні.

8. Чи відносите Ви себе до людей, які готові почути про себе гірку правду, що висловлена в очі?

А. Так. Б. Скоріше так. В. Ні.

9. Яких якостей Ви намагаєтесь позбутися в себе?

А. Роздратованість. Б. Образливість. В. Нестерпність до критики у свій бік.

10. Хто Ви переважно?

А. Незалежний. Б. Лідер. В. Генератор ідей.

11. Якою людиною вважають Вас друзі?

А. Екстравагантною. Б. Оптимістом. В. Наполегливим.

11. З чим Вам найчастіше доводиться боротися?

А. Несправедливістю. Б. Бюрократизмом. В. Егоїзмом.

11. Що для Вас найбільш характерно?

А. Недооцінювання своїх здібностей. Б. Об'єктивна оцінка своїх здібностей. В. Переоцінка своїх здібностей.

11. Що найчастіше призводить Вас до конфлікту з людьми?

А. Надмірна ініціативність. Б. Надмірна критичність. В. Надмірна прямолінійність.

Обробка та інтерпретація результатів

Підрахуйте кількість набраних Вами балів, використовуючи наведену таблицю. Відмітимо, що більш високий рівень конфліктності передбачає наявність рис характеру, що обумовлюють виникнення конфліктів, використання конфліктогенів спілкування і, безумовно, підвищення конфліктності відносин в колективі.

Варіант відповіді	Кількість балів за питання													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
А	1	3	1	3	3	2	3	3	2	3	2	3	2	1
Б	2	2	3	2	2	3	2	2	1	1	1	2	1	2
В	3	1	2	1	1	1	1	1	3	2	3	1	3	3

14-17 балів – дуже низький рівень конфліктності.

18-20 балів – низький рівень конфліктності.

21-23 бала – рівень конфліктності нижче середнього.

24-26 балів – рівень конфліктності дещо нижче середнього.

27-29 балів – середній рівень конфліктності.

30-32 бала – рівень конфліктності дещо вище середнього.

33-35 балів – рівень конфліктності вище середнього.

36-38 балів – високий рівень конфліктності.

39-42 бали – дуже високий рівень конфліктності.